Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

Газетэмнай 1921 оной декабрийн 21-hээ гарана | № 67 (16590) | 1984 оной мартын 21, среда | Сэн 3 мүнгэн.

Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведтэ

1984 ОНОЙ ХАБАРАЙ ТАРИЛГЫН ХҮДЭЛМЭРИДЭ ХАҺА САГ СООНЬ БЭЛДЭХЭ, ТЭРЭНИИЕ ЭМХИТЭЙГЭЭР ҮНГЭРГЭХЭ НЭМЭЛТЭ ХЭМЖЭЭНҮҮД ТУХАЙ

КПСС-эй ЦК-гай майн (1982 он) Пленумэй шиидхэбэринүүдые, мүн СССР-эй Эдеэ хоолой программые бодото дээрэнь бэелүүлхэ талаар эмхидхэлэй болон политическэ, экономическа ба ажахын хэмжээнүүдые саг соонь бэелүүлһэнэй ашаар үнгэрэгшэ жэлдэ валовой продукци үйлэдбэрилгэ хараа байса дээшэлһэн, ороохо таряан, хартаабха ехээр суглуулагдажа, гүрэндэ тушаагдаһан, үбһэ тэжээл элбэгээр, һайн шанартайгаар бэлэдхэгдэһэн байна. Ингэжэ мал ажалай продукци гүрэндэ худалдаха жэлэй түсэб амжалтатай бэелүүлэгдээ. Колхоз, совхозуудай экономиконь һайжараа гэжэ Буряадай АССР-эй тогтоол дотор хэлэгдэнэ.

Гэхэтэй хамта ороохо таряа, овощ, мал ажалай продукци үйлэдбэрилхэ, гүрэндэ худалдаха, бүдүүн болон шэмэтэ тэжээлнүүдые бэлэдхэхэ табан жэлэй түсэбэй дүүргэлтэ бэрхэтэйхэн байдалда оронхой. Илангаяа Бэшүүрэй, Зэдын, Яруунын, Мухар-Шэбэрэй районуудай ажахынууд гүрэндэ ороохо тушааха талаар нилээд уритэй болонхой. Ушар иимэһээ энэ гээгдэлһээ гарахын, мүн энэ жэлэй түсэбтэ даабарииие заатагүй бэелүүлхын тула колхоз, совхозууд, Соведүүдэй ба хүдөө ажахын органууд саг болзор соонь хэмжээнүүдые абажа, найдамтай ороохо таряа, үбһэ тэжээл, хартаабха, овощ ургуулха болоно.

Теэд энэ шухала хаһада бэлдэхэ хүдэлмэри хангалтагүйгөөр ябуулагдана гэжэ тэмдэглэгдээ. Үшөө бии байгаа дутагдалнуудаа усадхаха хэрэгтэ ээзэн бусаар хандаха ябадалнууд дайралдаһаар. Үрэһэ хүрэнгэ бэлэдхэхэ, тэрэнээ тарилгын шанарта хүргэхэ талаар хүдэлмэри ехэл удаарулагдана. Бэшүүрэй, Зэдын, Кабанскын, Хэжэнгын, Прибайкалиин, Сэлэнгын районуудта бии байгаа үрэһэнэйнь хахадлаа ехэнхинь тарилгын шанарта хүргэгдөөдүй байһаар. Баунтын, Ярүүнын, Загарайн, Захааминай, Прибайкалиин районуудай ажахынуудта техникэ заһабарилга нилээд ааляар ябуулагдана. Илангаяа хүсэ ехэтэй тракторнуудай, бүлүүр станцинуудай, уһа сасадаг түхеэрэлгэнүүдэй, ороохоной комбайнуудай заһабарилга графигһаа ехэл хожомдонги. Таряалан, нуга сабшалан дээрэ наг шэбхэ гаргаха, тошо хаяаха хүдэлмэри хангалтагүйгөөр үнгэргэгдэнэ. Баунтын, Ярүүнын, Захааминай районуудта хабарай тарилгые үнгэргэхэ тоһо, түлишэ үшөө нөөсэлэгдөөгүй байһаар. Трактористнуудые һурган бэлдэхэ, механизаторнуудай мэргэжэлые дээшэлүүлхэ һуралсалнууд хайша хэрэгээр үнгэргэгдэнэ.

КПСС-эй ЦК-гай декабриин (1983 он), февралиин (1984 он) Пленумүүдэй шиидхэбэринүүдтэй зохилдуулан, республикын агропромышленна нэгэдэлэй совет, Хүдөө ажахын, Мелиорациин ба уһанай ажахын министерствэнүүд, «Бурятплодоовощхоз» нэгэдэл, «Птицепром» трест, Госкомсельхозтехникэ, «Бурятсельхозхимия» нэгэдэлнүүд, арадай депутадуудай нютагай Соведүүд, районуудай агропромышленна нэгэдэлнүүд, ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд энэ жэлэй хабарай тарилгые үндэр агротехническэ хэмжээндэ үнгэргэхын тула хүтэлбэрилхы онол аргаяа эрид һайжаруулха болоно. Хабарай тарилгын хүдэлмэриин эхилтэр хоёр недели урда тэрэнь машинно-тракторна паркаяа гүйсэд бэлдэжэ дүүргэхэ, техникэ бүхэнөө механизаторнуудта даалгажа үгэхэ, тоһо түлишэеэ бултыень асарха ёһотой.

Мүнөө жэлэй тохёолдоһон эрхэ байдалые хараада абан, хүдөө ажахын ургамалнуудай ургасые эрид дээшэлүүлхын тула газар таряалангые зональна гуримаар эрхилхэ, мелиораци хэһэн газарые ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэхэ, газарай хүрьһые агротехникын ёһоор хамгаалха, түсэбөөр хараалагдаһан ороохо болон газар ажалай продуктнуудые абалгыэ заатагүй бэелүүлхэ, ниитын адууһа малда шэмэтэ тэжээл ехээр нөөсэлхын тула корнеплодой тарилгые ургэдхэхэ хэрэгтэ байгша оной мартын 20 болотор нэмэлтэ хэмжээнүүдые абаха гэжэ РАПО-гой начальнигууд уялгалагдаа.

Амжалта түйлаха хэрэгтэ колхоз, совхозуудай бригада болон звенонуудта хүдэлжэ байһан хүнүүд өөһэдынгөө хубитануудые оруулха байһаниинь элитэ. Ушар иимэһээ эдэнэрэй дунда социалис мүрысөө үргэнөөр дэлгэрүүлхэ, эмхидхэлэй хүдэлмэриие ябуулха, ажалай журам шангадхаха шухалада тоологдоно. Энэ кампаниие богони болзорто үнгэргэхын тула мэргэжэлтэй механизаторнууд хэрэгтэй болоно. Тиимэһээ училищи дүүргэгшэдые ажахынуудта даалгажа үгэхэ, апрелиин 20 болотор хамтын подрядай гуримаар хүдэлхэ бүхы оньһожоруулагдаһан бригада, звено, отрядуудые мэргэжэлтэй кадрнуудаар бүридхэхэ шухала гэжэ тус тогтоол соо заагдана.

1984 оной апрелиин 15 хүрэтэр үрэһэ хүрэнгэеэ зөөжэ дүүргэхэ, бүхы хүрэнгэеэ арилгажа сэбэрлээд, тарилгын шанарта хүргэхэ ёһотой. Дутаһан үрэһэнэйнгөө хартаабхые хүн зонһоо худалдажа абахаар заагдаа.

Хүдөө ажахын ургамалнуудай ургасые дээшэлүүлхэ талаар индустриальна технологи үргэнөөр хэрэглэһэн ажахынуудта хэрэгтэй техникыень, эрхим шанартай үрэһэ, минеральна үтэгжүүлгэ, гербицид, хорото бодосуудые сэхэ үгэхөөр РАПО-гой соведүүдтэ даалгагдаа.

Энэ һарын дууһатар уһа сасадаг, уһалдаг машинанууд, хүсэтэ бүлүүр түхеэрэлгэнүүд, апрелиин 15 болотор ажахы хоорондын, мүн ажахы доторой мелиоративна системэнүүд, барилганууд заһабарилагдажа дүүргэгдэхэ болоно.

Хабарай тарилгада хэрэглэгдэхэ тоһо түлишын материалнуудые колхоз, совхозуудта гүйсэд зөөхэ талаар Улаан-Үдын нефтебаза, Госкомсельхозтехникэ уялгалагдаа. Илангаяа Ахын, Ярүүнын, Баунтын районуудта тоһо түлишэ богони болзорто абаашагдаха ёһотой. Тиихэдэ Багдарин һууринда 300 тонно тоһо түлишэ хадагалха тусхай байра март-апрель һарануудта түхеэрхэ болоно. Тоһо түлишые заатагүй гамтай нарийнаар гаргашалха, хадагалха, бүхы тракторна бригадануудай техникые тусхай талоноор хангаха, энэ талаар бии байгаа дутагдалнуудые усадхаха гэжэ республикын Хүдөө ажахын, Мелиораци ба уһанай ажахын министерствэнүүдтэ, Госкомсельхозтехникэдэ, «Бурятсельхозхимия», «Бурятплодоовощхоз» нэгэдэлнүүдтэ даалгагдаа.

Хабарай тарилгын хүдэлмэридэ городой промышленна предприяти, организацинуудһаа 510 механизатор колхоз, совхозуудта эльгээгдэхэ болобо.

Саг зуура соо финансова бэрхэшээлдэ ороһон колхоз, совхозуудта, тэдэнэй өөһэдын үгэдэһэ баримтатай зууршалгаар запчастьнуудые, заһабарилгада хэрэгтэй материалнуудые, тоһо түлишэ, тэжээл болон үтэгжүүлгэ, гербицидүүдые, хорото бодосуудые, үрэһэ худалдажа абаха, мүн колхозниигуудай салин түлэхэ саг зуурын урьһаламжа үгтэхөөр хараалагдаа.

Энэ жэлэй хабарай тарилгые хаһа саг соонь, эрхим шанартайгаар үнгэргэхэ хэрэгтэ республикын министерствэнүүдэй, ведомствэнүүдэй, районуудай агропромышленна нэгэдэлнүүдэй, колхоз, совхозуудай хүтэлбэрилэгшэд сэхэ харюусалгатай гэжэ тогтоол дотор хэлэгдэнэ.

ХАНИ БАРИСААМНАЙ УЛАМ ХҮГЖЭХЭЛ

Аха дүү Монголой Арадай Республикатай совет ороной харилсаа холбоон жэлһээ жэлдэ улам бэхижэн һалбаржа байдаг. Арадай ажахын бүхы һалбаринуудта бэе бэедээ туһалалсалгын харилсаанууд заншалта болонхой. Манай республика социалис Монгол ороной Сэлэнгэ, Булган аймагуудтай нэгэ хилэтэй, он жэлэй ошохо бүри хоорондохи харилсаануудаа улам ургэдхэжэ байдаг гээшэ. Анда нүхэдэй ёһо гуримаар эбтэй эетэй хүршэнэр, хоёр талынгаа түйлаһан амжалтануудта баясажа, али болохо туһаламжа, дэмжэлгэ үзүүлхэ гэжэ оролдодог. Социализм байгуулгын жэлнүүдтэ олдоһон иимэ бата бэхи харилсаануудаа гол шухала баялигнай гэжэ хоёр тала тоолодог юм.

Монголой Арадай Республикын Сэлэнгэ, Булган аймагуудһаа хүндэтэ айлшад уржадэр манай республикын ниислэл Улаан-Үдэ хүрэжэ ерэбэ. Сэлэнгэ аймагай ажалшадай түлөөлэгшэдые МНРП-гэй ЦК-гай гэшүүндэ кандидат, МНР-эй Арадай Ехэ Хуралай депутат, МНРП-гэй Сэлэнгэ аймагай комитедэй нэгэдэхи секретарь Гунгаадорж толгойлно. Тус аймагай делегациин бүр лдэлдэ «Зүүн-Хараа» госхозой директор Жабзан-Дорж, МНРП-гэй айкомой хүдэлмэрилэгшэ Наран-Гэрэл, тэжээл бэлэдхэдэг нэгэдэлэй цехэй начальник Оюун Сэсэг, Юрөөгэй леспромхозой парторганизациин секретарь Сүхэ Баатор гэгшэд оролсоно.

Булган аймагай ажалшадай делегациие арадай депутадуудай аймагай Хуралай гүйсэдхэхэ захиргаанай түрүүлэгшэ, МНРП-гэй айкомой бюрогой гэшүүн, МНР-эй Арадай Ехэ Хуралай депутат Сэрай хүтэлбэрилнэ. Мүн энэ аймагһаа хүн зоной ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангадаг комбинадай ахамад мэргэжэлтэ Заимка, МНРП-гэй айкомой партийна хиналтын комиссиин түрүүлэгшэ Сумьяа, «Хангал-Сомон» госхозой директор Даваасүрэн гэгшэд ерэлсэһэн байха юм.

Хүндэтэ айлшадые КПСС-эй Буряадай обкомой нэгэдэхи секретарь, СССР-эй Верховно Соведэй депутат А. М. Беляков, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ, РСФСР-эй Верховно Соведэй депутат Б. С. Семенов, республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ, РСФСР-эй Верховно Соведэй депутат В. Б. Саганов, КПСС-эй обкомой бюрогой гэшүүд, партиин обкомой таһагуудые даагшанар угтаба.

Тэрэл үдэртөө Буряадай АССР-эй болон МНР-эй Сэлэнгэ аймагай, мүн Буряадай АССР-эй болон МНР-эй Булган аймагай ажалшадай хоорондохи харилсаа холбоо улам бэхижүүлхэ түсэб уулзалгада хабаадагшад баталан абаба. Ерэхэ хоёр жэлэй туршада харилсаануудаа улам хүгжөөхөөр хараалһан түсэбтэ гар табиһанай удаа КПСС-эй Буряадай обкомой нэгэдэхи секретарь А. М. Беляков үгэ хэлэбэ. Аха дүү хани харилсаанмнай үшөө дахин баталһан ушар мүнөөдэр тохёолдобо гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглээ. Буряад ороной, Улаан-Үдэ хотын ажалшад манай хоёр оронуудай хани барисаае үндэрөөр сэгнэдэг, тэдэ харилсаануудай үшөө бата бэхи болохын тула бүхы юумэ хэхээр бэлэн. Бидэ, совет болон монгол арадууд, нэгэ үзэл суртaлтайбди, нэгэ үг зорилготойбди, энэ ушар манай хани барисаанай, бэе бэеэ ойлголсолгын үндэһэ һуури болоно. Аха дүү монгол арадай, тэрэнэй дайшалхы манлай—МНРП-гэй, МНРП-гэй ЦК-гай Генеральна секретарь нүхэр Ю. Цеденбалай уласхоорондын оршон байдалда эб найрамдал сахин хамгаалхын түлөө тэмсэлдэ оруулдаг хубитые Буряад ороной ажалшад үндэрөөр сэгнэдэг гээд А. М. Беляков үргэлжэлүүлээ. Хүршэ оршодог Сэлэнгэ, Булган аймагуудай амжалтануудые бидэ һайн мэдэдэг гээшэбди. Нёдондо манай республикын ажахын болон соёл культурын түйлалтануудые монгол аха дүүнэрнай хараха арга боломжотой байһан юм. Зүгөөр энэ удаа, байгша оной намар монгол нүхэднай өөһэдынгөө амжалта, түйлалтануудые совет ороной ажалшадта харуулхань.

Бидэ хани харилсаанай түсэбүүдые сэдьхэлээ ханан баталба гээшэбди. Эдэ түсэбүүдые бэелүүлгэ саашанхи дабшалтадамнай үшөө нэгэ шата болохо байха гээд үгэ хэлэгшэ онсолон тэмдэглэбэ. Сэлэнгэ, Булган аймагуудай коммунистнуудта, бүхы ажалшадта шэнэ амжалтануудые хүсэжэ байһанаа нүхэр А. М. Беляков мэдүүлбэ.

МНРП-гэй Сэлэнгэ аймагай комитедэй нэгэдэхи секретарь нүхэр Гунгаадорж хүндэмүүшэ ёһоор угтан абаһанайнь түлөө, аха дүү монгол арадта, Монголой Арадай-Революционно партида зорюулжа, талархалай үгэ хэлэһэндэнь баяр баясхалан хүргэбэ. Агуу ехэ багша В. И. Ленин Д. Сүхэ-Баатар хоёрой эхи табиһан хани харилсаамнай улам саашадаа урган бэхижэнэ. Манай аймагуудай болон Буряадай республикын хоорондохи харилсаанууд өөрын гэрэлтэ һайхан түүхэтэй. Мүнөөдэр гар табиһан документ мүн лэ сэгнэшэгүй удха шанартай. 1982—83 онуудта бэелүүлхээр баталагдаһан түсэбнай урагшатай һайнаар, гүйсэд дүүргэгдээ. Тэдэниие бэелүүлхэ талаар бидэндэ ехэ туһаламжа үзүүлһэнэйнь түлөө КПСС-эй Буряадай обкомдо, республикын правительствада ехэ баяр хүргэнэбди, арадайнгаа ажахыда, КПСС-эй XXVI съездын шиидхэбэринүүдые бэелүүлхэ хэрэгтэнь совет хани нүхэдтөө шэнэ амжалтануудые хүсэнэбди гэжэ нүхэр Гунгаадорж мэдүүлээ.

— Манай аймаг хурдан түргэнөөр хүгжэн һалбаржа байгаа хизаар юм,— гээд нүхэр Сарай хэлэбэ.— Мүнөөдэр баталагдаһан түсэб манай харилсаануудые улам ургэдхэхэ. Өөһэдынгөө ажал хэрэгүүдые эрхилхэдээ, бидэ совет аха дүүнэрэй, Буряадай ажалшадай дүй дүршэл халан абадаг байнабди. Манай Булган аймагта саг үргэлжын анхарал хандуулжа байһандатнай үнэн зүрхэнэй баяр хүргэнэбди, мүнөөдэр баталагдаһан түсэб бүри мүһэн дүүргэхын тула бидэ бүхы юумэ хэхэбди гэжэ нүхэр Сарай айдуулаа.

Совет-монгол хани барисаан тухай үнэн зүрхэнэй үгэнүүд сугларагшадай альга ташалгаар угтагдаа.

Хүршэ социалис Монгол ороной айлшад эдэ үдэрнүүдтэ республикымнай ажалша коллективүүдэй түрүү дүй дүршэлтэй танилсаха юм.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Буряадай АССР-эй болон МНР-эй Сэлэнгэ болон Булган аймагуудай түлөөлэгшэдэй уулзалгын үедэ.

Манай корр.

КОММУНИС СУББОТНИГЫЕ *угтуулан*

ҮҮСХЭЛШЭДЫЕ ХАЛУУНААР ДЭМЖЭНЭ

[...] түрэһөөр 114 жэлэй ойдо зорюулагдаһан субботнигые апрелиин 21-дэ үнгэргэхэ гэжэ түрүү предприятинуудай гаргаһан патриотическэ үүсхэлые ороноймнай ажалшад халуунаар дэмжэнэ. [...] корреспондентнүүд ингэжэ мэдээсэнэ:

[...] хизаарай **Ур[...]** [...]мотивна депогой [...] түлишэ арьбалал[...] жагсаба. Эрхим [...]истнүүд арьбалһан түлишөөрөө түрүүшын эшелонуудые жолоодобо. Ниислэл хотын ажалша коллективүүдэй үүсхэлые дэмжэжэ, апрелиин 21-дэ арьбалһан түлишөөрөө эстафетнэ 5 поезд ябуулхые депогой хүдэлмэрилэгшэд шиидэһэн байна. Байгал-Амарай түмэр замай Ургалай отделениин бусад подразделенинүүдэй локомотивна бригаданууд мүн лэ иимэ уялгануудые абаба.

Москвагайхидай үүсхэлые дэмжэһэн **Алас-Дурнын далайн пароходствын** суднануудай экипажнууд байгша оной дүрбэ һарын түсэбтэ даабариие болзорһоонь урид дүүргэжэ, В. И. Ленинэй түрэһэн үдэр тэмдэглэхые шиидээ. Теплоходууд дээрэһээ радиограмманууд Владивосток эльгээгдэнэ. Хараалһан бүхы түсэбүүдээ дүүргэхын тула шухала хэрэгтэй доторойнгоо бүхы нөөсэнүүдые бэдэржэ байнабди гэжэ морягууд мэдээсэнэ.

Тула хотын олохон предприятинуудай коллективүүд субботнигто бэлдэжэ, ехэ уялгануудые абаба. Апрелиин 21-дэ алмагдаһан материалнуудаар, электрын элшэ хүсөөр горитой продукци гаргагдаха байна. Химигүүд, шахтернууд, машина бүтээгшэд москвагайхидай патриотическа үүсхэлые нэгэн һаналтайгаар дэмжэбэ.

Йошкар-Олагай локомотивна депогой машинист В. Краснов коммунис субботнигой үдэр арьбалһан түлишөөрөө холын рейстэ гараха юм. Рейс бүхэндэ түлишэ гамтайгаар гаргашалха хүдэлмэриин ашаг үрэ ехэтэй арганууд тэрээндэ туһална. Дүй дүршэлтэй машинист һара бүхэндэ тонно хүрэтэр түлишэ алмадаг. Энээн тухайдаа түрүү дүй дүршэлэй һургуулиин хэшээлнүүдтэ нүхэдтөө хөөрэжэ үгэдэг байна. Виталий Петровичой жэшээе локомотивна олохон бригаданууд дэмжэбэ.

Хоёр мянга гаран радиоприемник болон магнитоло, бусад олон продукци—арадай хэрэглэмжын эд бараа апрелиин 21-дэ үйлэдбэрилхэ гэһэн уялгануудые **Ригын В. И. Ленинэй нэрэмжэтэ ВЭФ гэдэг үйлэдбэриин нэгэдэлэй «Транзистор» заводой хүдэлмэришэд** абаһан байна. Субботнигой үдэртэ бүтээсэ ехэтэйгээр хүдэлхыень тэдэнэр Латвиин бүхы ажалшадые уряалаа. Даб дээрэхи тоололгонуудай ёһоор, алмаһан түүхэй эд болон материалнуудаараа ажалай һайндэртэ бүхы продукциингаа хахад хубиие гаргаха байна.

Таджикистанай хүнгэн промышленностиин томо ехэ предприятиин — **Душанбе хотын пумаажан бүдэй нэгэдэлэй** В. Киселевой комплексно бригада апрелиин 21-дэ таба мянган метр һайн шанартай бүдүүдые нэхэжэ гаргаха. Олонхи нэхэгшэд хэдэн түхеэрэлгэнүүдые хангадаг болонхой. Һайн шанартай бүдүүдые улам ехээр нэхэжэ гаргаха байна.

[...]АЛ ХҮНИИЕ [...]МЭГЛЭДЭГ

[...]зүүн зүгтэхи Номгон далайн эрьеэр үүрэй [...]гэлшэхэдэ, Эхэ ороноймнай ажалай үглөө [...] хүгжэм доро эхилдэг. Удангүй шаргал улаан [...] туяагай сэхэ баруулжаа сасаран ошохо [...]агүй ажалай үдэр хүрэжэ ерэдэг гээшэ. [...] бүхэндэ хэдэн арбаад миллион хүнүүд [...]лжээтэ, эгээл юрын хүдэлмэриин үдэрые [...] Эдэ үглөө, үдэрнүүд хойно хойноһоо һуба[...] ажалаар билтаран, совет хүнэй баатар [...] орьёл өөдэ үргэн дэбжээнэ, агуу һайхан [...] улам дүтэлүүлнэ. Эндэ гайхалтай юумэн [...]б гэхэдэ, ажал гээшэ манайда алдар солын, [...] баатаршалгын хэрэг болоһоор үнинэй.

«[...]ИТЭДЭ ТУҺАТАЙ АЖАЛ, ТЭРЭНЭЙ [...]ЫНЬ ХҮНЭЙ ОБЩЕСТВОДОХИ БАЙДАЛ [...]НО,— гээд манай Үндэһэн Хуули соо хэ[...]РЭН МАТЕРИАЛЬНА БА МОРАЛЬНА [...]ГЫЕ ТААРАЛДУУЛАН АЖАЛЫЕ СОВЕТ [...]НЭЙ АМИ НАҺАНАЙНЬ ГОЛ ШУХАЛА [...]ГОХО ЯБАДАЛДА ТУҺАЛДАГ...»

[...] манай орондо ажал хэхэ гээшэ эгээл хүндэ[...] жаргал болонхой. Тиимэһээ «Хүнэй шэмэг— [...] хэжэ хүн болодог», «Ажал хүниие һур[...] далайе гаталуулдаг», «Ажал хүниие шэмэг[...]—жаргал», «Ажал хэһэн хүн ама садха[...]шэлэн гүнзэгы удхатай холбоо үгэнүүдэй [...]дэмы тараагүйнь ойлгосотой. Тиин дам [...] холуур бодоодшье үзэхэдэ, эдэ үгэнүүдэй [...] байһаниинь бодото байдал дээрэһээ эли [...]дана. Хэнэйшье мэдэһээр, үнэн сэхээр, орол[...]эр, эдэбхи үүсхэлтэйгээр ажал хэдэг хүнүүд [...] магтаалтай ба алдартай, суутай солотой [...] Иимэл һэн тула ажал хадаа ажамидарха [...] байхаһаа гадна, хүнүүдэй оюун ухаанай, [...] эрилтэ, хамтын хэрэг бүхэндэ хабаадаха [...] болонхой. Имагтал үнэн зүрхэнһөө оролдожо [...] бүхы юумэндэ эдэбхитэйгээр хабаададаг [...]алай жаргалые дүүрэн эдлэжэ гүн сэдьхэлээ [...]

[...] республикын, арадай ажахын һалбари бү[...] үльгэр жэшээ харуулжа ябаһан, хүн зон[...] болоһон эрхим түрүү хүнүүд олон юм. Тэ[...] нэн түрүүн, Эхэ оронойнгоо эгээл дээдэ [...] хүртэһэн— Социалис Ажалай Геройнуудые [...]абди. Эдэнэр бултадаа шахуу хара багаһаа [...] амта танижа, алтан жолоогоо алдангүй аба[...] оюун сэбэр намтартай. Тиимэл хадаа ажал [...] наһанай жаргал гэжэ тоолодог.

[...]ложо үнгэрһэн һунгалтада арад зомнай [...]ундаһаа ажал хэрэг дээрээ онсо шалгарһан [...]гайнгаа дээдын зургаанда түлөөлжэ депутат [...]. Арад зоной этигэмжэтэд—СССР-эй Вер[...] депутадууд: Ленинэй орденто локомотив[...]рилгын заводой дизельнэ цехэй слесарьнүү[...] Юрий Николаевич Родьев, «Улан-Удэтранс[...] 834-дэхи барилга-хабсаралтын поездын [...]шуулай бригадир, РСФСР-эй габьяата барил[...]дамир Цыденович Санданов, Ленинскэ комсо[...] нарин сэмбын комбинадай нэхэгшэ На[...]рьевна Гладких, Сэлэнгын районой XX парт[...]жэтэ колхозой суута һаалишан Зинаида [...]лыкова, Хоринай районой Анаагай совхозой [...]шон Дулма Жимбуевна Дондокова ба бу[...]ажал хэжэ, арад зонойнгоо үндэр этигэл най[...]рөө, габьяа суутай болоо. Одоол ажалай жо[...]олгоо гэжэ хэлэмээр. Тэдэнэй габьяата ажал, [...] анда нүхэдтэ, залуу хүбүүд, басагад[...] һургаал, замай залуур боложо үгэнэ. [...]дэнэй ажабайдалые гүнзэгы удхатай, һонир[...]. Тиимэһээ хүн зонойнгоо аша туһада [...]лжа, түрэл оронойнгоо хүгжэлтэ, ургалта[...] һаань, хубитаяа оруулжа байхадаа, [...] баясажа ябадаг байна. Олон даа манайда [...]рнууд, үнэн сэдьхэлһээ олоной хэрэгтэ һа[...], сэбэр һэшхэлһээ оролдожо ябагшад. Имаг[...]алша бэрхэ зонойнгоо хүсөөр урдань буруу[...]һээ холо ошоогүй байһан буряад арад мүнөө [...] хүгжэлтэ түгэс промышленностьтай, элдэб [...]оньһожоруулагдаһан хүдөө ажахытай, уд[...], түхэл маягаараа үндэһэн соёлтой болоод [...] Нэгэ баримта. Республикын промышленно[...] үрэ дүнгүүдтэй жэшэхэдэ, жаран жэлэй [...]даншье һаа, хилбар даа. Продукциин хэм[...] шахуутаар ехэ болоо. Мүнөө тэрэнэй нэ[...]ргалта 60 жэлэй саада тээ үйлэдбэрилдэг [...] продукциһаа хоёр дахин ургаа. Илангаяа [...]дтэ республикын промышленность хурдан [...]жээ. 1950 ондо гаргаһан промышленна [...] хэмжээн 170 миллион байгаа һаа, 1970 ондо [...]ригһээ үлүүлээ. Харин 1983 ондо 1 мил[...]аран миллион түхэригтэ хүрөө. Иимэрхүү ху[...] хүдөө ажахы дээрэшье түйлагдаа. Ингэжэ [...] оюун ухаан бодолоор, хүдэр хатуу га[...] жэлдэ шэнэ амжалта, илалтанууд түйлаг[...] һуудал байдал һайжарна.

[...]амта, олониитэдэ ашатай туһатай ажал хэн[...] хүсэл юунээр ажамидархые һэдэдэг зарим хү[...] үшөөл дайралдадаг байна. Тиимэрхүү [...]агүй архиншад болон залхуу зайрангуудые [...]ладагүй, булта шоо үзэдэг, шобто харадаг [...]мнай тон зүб ёһо гурим гэжэ үшөө дахин [...] хэлэхэ ёһотойбди. Ушарынь, совет хүнүүдэй [...] хүдэлхэ арга боломжо манай орондо гүй[...]рдаһхай. Тиигэд[...] түрэл парти, прави[...] арад зонойнгоо ажал хүдэлмэриие бүри хүн[...]сатай, һонирхолтой болгохын хойноһоо хо[...] гүрэн түрын удха шанартай хэмжээ ябуул[...]ажа байдаг. Энээн тушаа КПСС-эй ЦК-гай [...] февралиин (1984 он) Пленум дээрэ удха [...]рэлдөөнэй болоһониинь мэдээжэ.

[...]эдэ республикымнай ажалшад тус пленумэй [...]дтэй гүнзэгыгөөр танилсажа, политическэ [...] утаа ехэ дэбжэлтын оршон байдалда хүдэл[...] һайнаар ажаһуухын түлөө, һайнаар хүдэлхэ [...] бодолые ойро зуурашье мартажа болохогүй.

«[...] ХАДАА ХҮНЭЙ НИИТЫН АЖАЛ [...] ТЭРЭНЭЙ СОЦИАЛЬНА НЮУРЫЕ ГЭР[...]АРУУЛҺАН ҮНДЭҺЭ ҺУУРИ БОЛОНО,— [...] ЦК-гай Генеральна секретарь нүхэр К. У. [...]ргана.— ЗАЛХУУШУУЛ, ЗАЙГУУЛТАГ[...] АРХИНШАДЫЕ АРАД ЗОН ҮЗЭН [...]ЭДЭНЭР ЛЭ ӨӨРЫНГӨӨ ЗАЛХУУ ЯБА[...] ХАЙША ХЭРЭГ ЗАН ЗАНШАЛЫЕ ҮНЭН [...]ША ХҮНҮҮДЭЙ ҮНДЭР НЭРЭ ЗЭРГЭЭР [...] ҺЭДЭНЭ. ТИИХЭ ЗУУРАА ОЛОНИИ[...] ЯМБАДА ХҮРТЭХЫЕ ЭРИЛТЭ ТАБИ[...]. АЖАЛДА ХҮНДЭТЭЙГӨӨР ХАНДАДАГ [...]ОБЩЕСТВО ДОТОР БАЙГУУЛХА, БЭХИ[...] ХАМТА АЖАЛГҮЙ, ХАЙША ХЭРЭГ, [...]ЛГАГҮЙ БҮХЫ ЯБАДАЛТАЙ ЭРИД ШУУД [...] ГЭЭШЭ ХҮМҮҮЖҮҮЛГЫН ХҮДЭЛМЭ[...] ГОЛ ЗОРИЛГОНЬ БОЛОНО...»

[...] үндэһөөр нютагай партийна, профсоюзай, [...] организацинууд үргэн олониитын дунда [...]ическэ ба ойлгууламжын хүдэлмэри доб[...]тэйгээр ябуулха зэргэтэй. Ажалдаа комму[...]андахаар, анхаралтай, оролдосотой байхаар [...]лангаяа залуушуулые хүмүүжүүлхэ гээшэ [...] хүдэлмэриин мүнөөдэрэй шухала эрилтэ[...] мүн.

ШЭН ГАБЬЯАНЬ ҮРГЭЛЖЭЛЬӨ

Шэнэ газар ашаглаһаар 30 жэлэй ойдо зорюулагдаһан баярай суглаан дээрэ Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын Һэгэдэхи орлогшо А. С. БЕРЕЩИҺОВЭИ хэһэн элидхэлһээ

Шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглаха баатаршалга гэшэ манай орон доторхи асари ехэ хубилалтануудай нэгэн гэжэ тэмдэглэлтэй. Түрэл коммунис партиин, бүхы совет арадай захагүй үргэн нэлэнхы Казахстанай, Сибириин, Ураалай, Поволжиин болон ороной бусад районуудай шэнэ, боро газар элдүүрилэн ашаглаха талаар айхабтар ехэ баатарлиг ажалай үргэнөөр дэлгэрһэнһээ хойшо эгсэ 30 жэл үнгэрбэ.

Социалис байгуулалтын үедэ Эхэ орон доторнай шэнэ газар ашаглахаар материально-техническэ, финансово-экономическа үндэһэ һуури дам саашадаа байгуулагдажа захалаа һэн. Хойто Кавказда, Дунда, Доодо Волгодо, Сибирьтэ, Казахстанда 100 миллион пүүд таряа хуряаха ороoһото ургамалнуудые тарихаар мэргэжүүлэгдэһэн совхозуудые 4—5 жэлэй туршада байгуулхаар шиидхэбэри абаһан ВКП(б)-гэй ЦК-гай июлиин (1928 он) Пленум түүхын шэнэ хуудаһа нээһэн байна. Тиин табан жэлэй туршада ороoһо таряа ургуулхаар мэргэжүүлэгдэһэн 228 совхоз байгуулагдажа, 4,5 миллион гектар шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглаа юм.

КПСС-эй XVIII съездын шиидхэбэринүүдтэй зохилдуулан, зүүн зүгэй районуудай айхабтар ехэ баялиг болохо шэнэ газар элдүүрилэн ашаглаха зорилго хараалагдаа һэн. Тусхайлбал, 10 миллион гектарай шэнэ газар ашаглагдахаар түсэблэгдэһэн аад, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнһаа уламжалан энэ зорилго бэелүүлэгдэнгүй орхигдоо бэлэй.

Фашис булимтарагшадые бута һамна сохиһоной удаа дайнай хохидолһоо арадайнгаа ажахые һэргээн бодхоожо байха үедэшье партимнай шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглаха асуудалаа хараһаа алдаагүй. Дайнай һүүлээр шэнэ газар ашаглахада хэрэгтэй мүнгэ зөөри, эрхэ байдал байгуулагдажа үргэлжэлүүлэгдээ һэн.

Табидахи онуудай эхеэр хүн зонии хүдөө ажахын продуктнуудаар хангалга гээгдэлдэ орожо, түргэнөөр хүгжэжэ байһан промышленностьда хүдөө ажахын түүхэй эд дуталдажа захалаа. Жэшээлбэл, 1952 ондо ороoһо таряа суглуулжа бэлэдхэхэ хэмжээн 1940 оной-хиһоо доошолһон байгаа.

Шахардуу бэрхэшээлтэй энэ үедэ богони болзор соо ороoһо таряа ехээр үйлэдбэрилжэ, бүхы хэрэглэмжээ гүйсэд хангахын тула түрэл Коммунис партимнай горитойхон хүдэлмэри ябуулаа. Ороoһо таряа ургуулдаг районуудта ургасыень эрид дээшэлүүлхэһээ гадна 1954—1956 онуудта шэнэ, боро газар элдүүрилжэ ашаглаһанай ашаар ороoһото ургамалнуудай тарилга улам үргэдхэхэ тухай тон шухала зорилго хараалагдаа бэлэй. Партиин ЦК-гай мартын (1954 он) Пленум дээрэ баталагдан абтаһан «Орон дотор ороoһо таряа үйлэдбэрилгые саашаданьдээшэлүүлжэ, шэнэ, боро газар ашаглаха тухай» тогтоолые бүхы совет арад халуунаар дэмжэн угтаа һэн. Тиигэжэ партиин уряалаар, сэдьхэлэйнгээ һэшхэлээр элдэб наһанай, янза бүриин мэргэжэлтэй хэдэн мянгаад хүн шэнэ газар ашаглахаар зорёо бэлэй. Эндэ шэнэ газар ашаглагшадай зэргэдэ эрхимэй эрхимүүдые эльгээһэн хүдэлмэришэн анги партимнай найдамтай түшэг тулгууринь болоо һэн. Иигэжэ шэнэ газар ашаглалга бүгэдэ арадай хэрэг болоо бэлэй. 1954—1956 онуудта түбэй районуудһаа 8400 хүтэлбэрилхы хүдэлмэрилэгшэд, мэргэжэлтэд шэнэ газар ашаглахаар эльгээгдээ һэн. Шэнээр мүндэлһэн совхозуудые һайн бэлэдхэлтэй хүнүүд ударидаа. 1954—1961 онуудай үедэ хүдөө ажахые оньһожоруулгын училищи түгэсхэһэн 2345 мянган һурагшадай нэгэ миллион шахуу хүбүүд, басагад шэнэ газар ашаглахаар мордоо. Тиихэдэ 1954—1955 онуудта 20 мянган гэр бүлэ һайн дураараа Казахстанда, 60 мянга гаран гэр бүлэ Сибирь болон Алас Дурна зүгэй районуудта нүүжэ түбхинөө. Гадна Зүүн районуудта хүсэтэ техникэ, оньһон түхеэрэлгэнүүд, транспортын хэрэгсэлнүүд, барилгын болон бусад материалнууд айхабтар ехээр эльгээгдэдэг байгаа. 1954—1955 онуудта шэнэ газар ашаглагшадай районуудта тракторайнь парк 50 процент үргэдхэгдөө гэхэ гү, али оронойнмнай тракторай бүхы паркын зургаанай нэгэ хубинь эндэ байгуулагдаа һэн.

Шэнэ, боро газар элдүүрилжэ ашаглаһанай ашаар ороoһото ургамалнуудай тарилга горитойгоор үргэдхэгдөө. Тусхайлбал, 1953 ондо 106,7 миллион гектар байһан һаа, 1980 ондо 126,6 миллион гектарта хүргэгдөө юм. Гадна ороoһо таряанай ургаса эрид дээшэлүүлэгдэжэ, оронойнмнай ороoһото ургамалнуудые таридаг ажахы нилээд бэхижүүлэгдээ. Тобшолон хэлэбэл, шэнэ, боро газар элдүүрилжэ ашаглахада гаргагдаһан бүхы гаргаша богонихон болзор соо сүм харюулагдахаһаа гадна горитойхон нэмэлтэ сэбэр олзо абтаһан байна гэхэ гү, али мүнөөшье абтаһаар.

КПСС-эй ЦК-гай мартын (1954 он) Пленумэй шиидхэбэринүүдые бодото дээрэнь бэелүүлхэ зорилготойгоор 1954 оной апрелиин 8—9-дэ үнгэргэгдэһэн партиин Буряадай обкомой хоёрдохи пленум дээрэ «КПСС-эй ЦК-гай мартын Пленумэй шиидхэбэринүүдые бэелүүлхэ талаар областной партийна организациин зорилгонууд тухай» гэһэн шухала асуудал зүбшэн хэлсэгдээ һэн. Тус Пленумэй тогтоолоор 1954 ондо республика дотор 118 мянган гектарта шэнэ, боро газар элдүүрилжэ ашаглахаар тодорхойлогдоо. Тиихэдэ 1954 ондо ороoһото ургамалнуудай тарилгые 499 мянган гектарта, 1955 ондо 500 мянган гектарта үргэдхэжэ, ургасыень эрид дээшэлүүлхэ эрилтэ табигдаһан байгаа. Мүн силосэй ургамалнуудай, тэжээлэй корнеплодуудай тарилга үргэдхэжэ, агротехникыень эрид һайжаруулһанай ашаар ургасыень дээшэлүүлхэ шиидхэбэри абтаа һэн. Тэрэшэлэн 1954 ондо тарилга хэхээр 150 мянган гектарһаа бага бэшэ шэнэ, боро газар — ургаса багатай сабшалан, бэлшээри хахалагдажа элдүүрилэгдээ бэлэй.

КПСС-эй Буряадай обкомой хоёрдохи пленумэй шиидхэбэринүүдые бэелүүлхэ талаар горитойхон хүдэлмэри ябуулагдаа юм. Городуудай, районуудай түб һууринуудай, хүдэлмэришэдэй тосхонуудай комсомолшууд, залуушуулай дунда партиин уряае ойлгуулжа, тэдэнии шэнэ газар ашаглахаар МТС, совхозуудта эльгээхэ хүдэлмэри үргэнөөр үнгэргэгдөө һэн. Ленинэй партиин уряада харюу болгон республикын промышленна предприятинуудһаа 400 шахуу механизаторнууд, 96 инженернүүд, техник-механигууд МТС-үүдтэ эльгээгдээ бэлэй. Гансахан паровоз-вагон бүтээлгын заводһоо инженерно-техническэ 45 хүдэлмэрилэгшэд МТС-үүдтэ ажаллахаар мордоо һэн. Мүн республикын комсомолшууд, залуушуул партиин уряае эдэбхитэйгээр дэмжэжэ, 1000 гаран залуушуул, мэргэжэлэн хүдэлмэришэд шэнэ газар элдүүрилхээр районуудай ажахынуудта зорёо бэлэй.

КПСС-эй ЦК-гай мартын (1954 он) Пленумэй шиидхэбэринүүдые бэелүүлхэ хэрэгтэнь промышленна предприятинууд хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдтэ горитойхон туһаламжа үзүүлһэн байна, гэхэ гү, али хүдэлмэришэн ангиин болон колхозой таряашадай дундахи харилсаа холбоон улам бэхижээ һэн.

Элбэг таряанай түлөө түүхэтэ тэмсэлэй эхиндэ, 1954 он хүрэтэр республикымнай хүдөө ажахы ямар байһан хаб гэжэ зэргэсүүлэн харабал, дайнай һүүлээрхи жэлнүүдтэ, 1953 он болотор ороoһо таряанай ажахые хүгжөөлгэдэ онсо анхаралай хандуулагдадаггүй дээрэһээ газар таряалангай продуктнуудые үйлэдбэрилгэ 1940 онойхиһоо улам доошолоо бэлэй. 13 жэлэй туршада (1940 онһоо 1953 он хүрэтэр) республика доторнай хахалагдадаг газарнай 70 мянган гектараар хороогдоһон байгаа. Илангаяа Бэшүүрэй, Тарбагатайн, Баргажанай болон бусад районуудта ороoһото ургамалнуудай тарилга горитойгоор хороогдоо. Эдэ районуудай зарим ажахынууд хахалагдадаг газараа 25—30 процент хороогоо юм.

Тарилгаяа хороожо, агротехникээ нарижуулан һайжаруулаагүй дээрэһээ 1953 ондо колхозуудта ороoһо таряа үйлэдбэрилгэ эрид доошолоо. Жэшээлбэл, 1940 ондо республика доторнай 295 мянган тонно таряан үйлэдбэрилэгдэжэ, тэрэнэй 84 мянган тоннонь гүрэндэ худалдаргдаһан һаа, 1953 ондо оройдоол 223 мянган тонно ороoһон суглуулагдажа, бэлэдхэлэй пунктда 52 мянган тонно таряан тушаагдаһан байна.

Иимэ шахардуу бэрхэтэй байдалһаа гарахаар хараалһан партиин обкомой зорилгонууд богони болзорто сүм бэелүүлэгдээ һэн. Республика доторнай богонихон болзор соо, 1954—1961 онуудай туршада бүхыдөө 357 мянган гектарай шэнэ, боро газар элдүүрилэгдэжэ ашаглагдаһан байна. Тиихэдэ 1954—1983 онуудай хугасаа соо бүхыдөө 600 мянга гаран гектарай шэнэ, боро газар ашаглагдаа.

Шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглаһанайнгаа ашаар республикымнай ажахынууд бүхы ургамалнуудай тарилгые үргэдхэжэ, ороoһо таряа улам ехээр суглуулжа абаха арга боломжотой болоо юм. Хэрбээ 1953 ондо бүхы категориин ажахынуудта бии байгаа тарилгань 471 мянган гектарта нэмжыдэг һаа, 1983 он хүрэтэр 559,5 гектараар үргэдхэгдөө. Тиихэдэ ороoһото ургамалнуудай тарилга 112,7 мянган гектараар үргэдхэгдэжэ, мүнөө 500 мянга шахуу гектарта хабтайна. Энэ хугасаа соо ороoһо таряан, хартаабха, овощ, үйлэдбэрилжэ гүрэндэ тушааха хэмжээн горитойгоор дээшэлээ. Мүн ургасашье эрид нэмэһэн байха юм. Тэрэшэлэн 1953 онһоо хойшо мүнөө хүрэтэр тэжээлэй ургамалнуудай тарилга нилээд үргэдхэгдэжэ, тогтууритай баян ургаса хуряагдадаг болонхой.

Ороoһо таряа, тэжээл ехээр үйлэдбэрилдэг болоһонһоомнай хойшо ниитын адууһа малай һүрэгүүд эрид олошоруулагдажа, ашаг шэмэнь нилээд дээшэлээ. Шэнэ, боро газарай ашаглагдажа захалхада заха холын багахан һуурин, тосхонуудай шарай эрид хубилгагдажа, хүн зонойнь һуудал байдал улам һайжараа юм.

1959 оной эсэстэ, 1960 оной эхеэр багахан, экономикынгоо талаар һула «Коминтерн» колхозой бааза дээрэ «Комсомольский» совхоз шэнээр мүндэлөө һэн. Иигэжэ заха холын Тэлимбэ һууринда мүнөө үеын эрилтэдэ хүрэмөөр шэнэ ажахы байгуулагдаһан намтартай. Шэнээр эмхидхэгдэһэн совхоздо колхозой оройдоол 1278 гектар хахалагдадаг газар дамжуулагдан даалгадаһан байгаа. Мүнөө «Комсомольский», «Целинный» совхозуудта хахалагдадаг газарынь 11624 гектарта нэмжынэ. 1954 онһоо 1983 он хүрэтэр эндэ 11600 гектарай шэнэ газар элдүүрилэгдэн ашаглагдаа. 1960 онһоо хойшо «Комсомольский» совхозой тарилгын газар 2,1 дахин, тэрэ тоодо ороoһото ургамалнуудай тарилга 194 процентээр үргэдхэгдөө. Энэ хугасаа соо таряа үйлэдбэрилгэ 2,4 дахин, силос даралга 3,4 дахин, тарималнай ногоо хуряалга 2,5 дахин дээшэлээ. Ороoһо таряанай, тэжээлэй ехээр бэлэдхэгдэжэ эхилһэнһээ хойшо адууһа мал олошоруулагдажа, мал ажалай продукци 2 дахин ехээр үйлэдбэрилэгдэнэ.

Түүхэтэ баатаршалга гаргаһанайнгаа түлөө олон хүн СССР-эй орден, медальнуудаар шагнагдаһан байна.

Республикымнай колхоз, совхозууд шэнэ, боро газар элдүүрилжэ ашаглаһанай ашаар гол һалбари болохо адууһа мал үсхэбэрилгээ эрид хүгжөөгөө. Долоон жэлэй туршада, (1954 онһоо 1960 он хүрэтэр) республикын колхоз, совхозуудта мал ажалай гол һалбари болохо хони үсхэбэрилгэ хурдан түргэнөөр хүгжөөгдөө. Тодорхойлбол, хониной тоо толгой жэл бүхэндэ 10 процентээр, гахайнууд — 17 процентээр олошоруулагдадаг байһан юм. Иигэжэ мяхан, һү, үндэгэ, нооһо үйлэдбэрилжэ гүрэндэ худалдалга жэлһээ жэлдэ дээшэлээ.

Энэ үедэ хүдөөгэй һуурин, тосхонуудта үйлэдбэриин, соелой, ажахуудалай хэрэглэмжэ хангаха объектнүүдые шэнээр бариха хүдэлмэри үргэн дэлисэтэйгээр ябуулагдаа. Колхозуудай олзо эрид дээшэлжэ, колхозникуудай салин түлбэри нилээд нэмээ бэлэй. Тиихэдэ гүрэнэй предприятинууд болохо совхозуудай материально-техническэ үндэһэ һуури горитойхоноор бэхижүүлэгдэжэ, ороной арадай ажахыда эдеэ хоолой зүйлнүүдые ехээр үйлэдбэрилдэг болоо юм. Мүнөө үедэ манай колхоз, совхозууд тон томо социалис предприятинууд болонхой, өөрынгөө ажахые хүдөө ажахын эрдэмэй туйлалтануудай үндэһэ һуури, түрүү дүй дүршэл дээрэ эрхилнэ.

Колхоз, совхозуудай материально-техническэ үндэһэ һуури бэхижүүлжэ, хүдөө ажахые эрид хүгжөөхэ тэмсэлдэ бүхы ажалшадые элсүүлхэ талаар республикын партиина, совет, хүдөө ажахын органууд ябуулһан асари ехэ эмхидхэлэй, политическэ хүдэлмэри яһала ашатай байгаа.

Шэнэ газар ашаглаха асари ехэ программа бэелүүлхэ үедэ Ленинэй партиин тэрэнэй аграрна политикын сэсэн мэргэн, мүн парти болон арадай эбдэршэгүй ба нэгэдэлтэй байһаниинь элеэр харагдаа бэлэй. Шэнэ газар ашаглаха үедэ парти болон арадай гаргаһан гайхамшагта баатаршалгын илалтаар дүүрэжэ, манай агууехэ Эхэ ороной алдарта хэрэгүүдэй түүхэдэ хэтэ мүнхэдөө алтан үзэгүүдээр бэшэгдэһэндэ бүхы совет арад омогорхоно.

Тон богони болзор соо Казахстанай, Ураалай зүүн тээхи Алтайн, Зүүн Сибириин арбаад миллион гектар шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглаһан совет арадай асари ехэ хүдэлмэри бүхы түби дэлхэйдэ онсо һуури эзэлэнхэй. Шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглалгын эхинһээ хойшо капиталис оронуудта КПСС-эй түүхэ болон хүдөө ажахын талаар политикые балартуулха, то буруугаар тайлбарилха кампани үргэнөөр ябуулагдаа һэн. Буржуазна идеологууд «шэнэ газар ашаглалга гэшэ Совет ороной хүдөө ажахын шахардуу байдалай үрэ дүн, энэ хүдэлөөнһөө ямаршье үрэ гарахагүй гэжэ тайлбаридаг бэлэй. Тиин баруунай ухаа заагшадай бүхы «сэсэрхэһэн» үгэнүүд хүсэндөө хүрэнгүй хиидэ тунан һалаа. Тиихэдэньшье буржуазна идеологууд шэнэ газар ашаглалгын һайн үрэ дүнгүүдые өөһэдынгөө арад зонһоо нюужа, хэгдэһэн хүдэлмэриин аша үрые доошолуулжа тайлбаридаг байгаа. Гэбэшье совет арадай баатаршалга тухай мэдээсэлнүүд үнэн сэхэ хүнүүдтэ заабол хүрэдэг бэлэй. Хойто Казахстанда ашаглагдаһан шэнэ газарта түбхинэһэн ажахынуудта айлшаар ерэһэн Америкын хүдөө ажахын делегациие хүтэлбэрилэгшэ Ламберт гайхалаа бараһандаа иигэжэ бэшээ һэн: «Энэнь иимэрхүү бүхы хэмжээнүүдые ахиһа айхабтар томо предприяти мүн. Бидэ энэ хэрэгэй эхи татаһан эрэлхэг зоригтой эрэшүүлэй, эхэнэрнүүдэй урда доро дохинобди».

Манай оронһоо эхи абаһан шэнэ газар ашаглаха дүй дүршэл бусад оронуудта үргэнөөр нэбтэрүүлэгдэнэ. Мүнөө Польшодо, Монголдо, Корейдэ, Болгарида, Алжирта, Кубада, Вьетнамда болон бусад гүрэнүүдтэ шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглаха хүдэлмэри үргэнөөр ябуулагдана. Жэшээлбэл, Монголой Арадай Республика байгша табан жэлдэ 250—300 мянган гектар шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглахаар хараалагдана. Тиихэдэ эндэ газарай хүрьһэнэй муудалгаһаа хамгаалха түрүү онол арганууд үргэнөөр хэрэглэгдэхэ юм.

КПСС-эй ЦК-гай майн (1982 он) Пленум шэнэ газар ашаглаһан районуудай ажалшадай урда ороoһо таряа, мяха болон хүдөө ажахын бусад продуктнуудые ехээр үйлэдбэрилхэ талаар горитойхон харюу-салгатайшье …
бинхай. З…
Дурна зүг…
дөө ажах…
нуудые хүг…
дажа, газарт…
хэ, мүн гэр…
ажаһуудалай…
гаха объект…
дэлмэри үрг…
на.

КПСС-эй …
ябриин (198…
дэй шиидхэб…
то дээрэнь …
республикын …
хүдэлмэрилэг…
лэй гурбадах…
хон амжалт…
бал, гүрэнд…
һү, мяха, үнд…
сэбүүдээ урга…
һэн байна…
публикын …
ЦК-гай февр…
Пленумэй …
мүн эндэ КП…
неральна секр…
ненкын хэлэ…
зүбшэл, заабн…
наар дэмжэн…
дээр Эдэз …
ма дүүргэхэ, …
хэ талаар зо…
гэ зөөрин …
харюулха гэ…
гомнай гэжэ …

Мүнөө үе…
фермэнүүдтэ, …
хоз, совхозу…
нуудта эршэт…
лэнхэй. Тодо…
кэ заһабарила…
рэнгэнь тарил…
гэгдэжэ, һа…
уһална, мүн …
жэлгые гэм…
гэргэхэ тэмсэ…

Бидэ мүнө…
ашаглагдаһаар …
хи хабарые …
Тиин респуб…
низаторнуудай …
ургуулагшадай …
дар солые м…
амжалтаа …
түлөө байгш…
таряанай, т…
нуудай, овощ…
ян ургаса зө…
хабарайнгаа …
салгата хүдэ…
ническэ таара…
тань һайн ш…
гэхэ байһанда…

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Шэнэ, боро газар элдүүрилжэ эхилһээр 30 жэлэй ойдо зорюулагдаһан баярай суглаанда хабаадагшад.
А. ШОЙЖОЛОВОЙ фото.

ХУУДАМ ТАЛААЯ ХУБИЛГАГШАД

Е. П. БУТАКОВ, Зэдын районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой бригадир, Социалис Ажалай Герой:

— Үнгэрһэн гушан жэлэй саада тээхие ухаандаа тэхэрюулэн дурсажа һанахада түүхэ мэтэ һонирхолтой байна. Тэрэ үедэ машина, техникын хоморшье һаань, ехэ хүдэлмэри хэгдээ һэн гэжэ тэмдэглэлтэй.

1947 ондо таряан ажалай бригадын бригадираар томилогдоходом хуушан маркын хоёр трактор, 600 гектарһаа ехэ бэшэ хахалагдадаг газар даалгагдаа һэн. Тиин бидэ хоёр-гурбан жэлэй туршада тарилгаяа 2600 гектарта хүргөө бэлэйбди. Шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглаһанай ашаар лэ ороoһото ургамалнуудай тарилга үргэдхэгдөө юм.

Ороoһо таряа, малай тэжээл элбэгжүүлхээр шэнэ газар үргэнөөр хахалжа ашаглаха зорилгын табигдаад байхада, бидэндэ яһала бэрхэшээлнүүд ушаргша бэлэй. Нэн түрүүлэн тракторнуудай хүсэ багатай байһан дээрэһээнь мориной плугаар шэнэ газар элдүүрилдэг һэмди. Манай бригадын гэшүүд ойро тойронхи бүхы хадын ташалангуудые, ургаса багатай сабшалан, бэлшээринүүдые бултыень хахалжа боорнойлдог бэлэй.

Хадын ташалан газар хахалхада хүшэр һэн. Хүрьһэниинь элдэ, шулуутай, нягтаруулагдаһан хатуу байха. Иимэ газараа хүсэ багатай тракторааараа гүйхэнөөр элдүүрилдэг һэмди. Тиихэдэ морин плугаар сабшалан, бэлшээриеэ хахалхадаа баһал гүйхэнөөр элдүүрилдэг байгаабди. Ашаглаһан газараа һайнаар борнойлһоной удаа урид зохёогдоһон түсэбэй ёһоор ороoһото гү, али тэжээлэй ургамалнуудые таридаг һэмди.

Шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглаха тогтоолой абтаһан 1954 ондо ажахымнай дизельнэ түлишээр хүдэлгэгдэдэг шэнэ түхэлэй трактор түрүүшынхеэ абаа һэн. Эдэ тракторнууд «ЧТЗ» түхэлэй тракторта орходоо хүсэтэй байһан аабдаа. Түрүүшын ДТ-54 түхэлэй трактор даажа абаһаар сабшалан, бэлшээри дээрэхи һөөг бургааһа үзүүраарнь бүлад тоон—аргамжаар бүгүүлидэад үндэһөөрнь онги ургуулдаг һэмди. Удаань һөөг, бургааһаяа суглуулаад галдажа угы хэдэг байгаабди. Һөөг бургааһанһаа сэбэрлэгдэһэн газараа үнеэхи хүсэтэй шэнэ трактораараа гурбан корпустой плугаар хахалжа жэгдэлдэг бэлэйбди. Иимэ аргаар 200 гектарай поли бии болгогдоо һэн.

Манай эндэхи газар муу үрэжэлтэй, элһэлиг хүрьһэтэй гэшэ. Түрүүшын жэлнүүдтэ шэнээр ашаглагдаһан газарта хэгдэһэн тарилганаа яһала баян ургаса абадаг бэлэй. Тодорхойлбол, гектарай 18—20 центнер ороoһо таряан суглуулагдагша һэн.

Бидэ уһалагдадаг аад, хүнгэн хүрьһэтэй полидоо тэжээлэй ургамалнуудые таридаг байнабди. Илангаяа кукурузэ тарихадаа ямар һайнаар ургадаг һэм. Бүхы плантацимнай гурбан метр үндэрөөр ургадаг байхадаа, гектарай 500 гаран центнер ногоон эшэ нөөшэ абтадаг бэлэй.

Шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглахын хажуугаар тарилгынгаа газарые уһалха, үтэгжүүлхэ хэрэгтэ онсо анхарал хандуулдаг һэмди. Бидэ хадын ташалһаа урдадаг багахан горхоһонгоо эхиндэ үерэлдөө тошо хаяажа хүргөөд, хабартаа дүтэ тойронхи 30—40 гектарай хахалагдадаг поли уһалдаг байгаабди. Тиин хабартаа эртүүр уһалуулагдаһан энэ полидо шэниисэ тарихада ехэ ургаса абтагша һэн.

Манай бригадада дүршэлтэй трактористнууд олон байһан. Тэдэнэй нэгэн Содном Ганжуров газар хахалхадаа гү, али ургаса хуряахадаа хамагһаа онсо шалгарагша бэлэй.

Тэрэ үедэ бидэ полевой стандаа байраар байгаад, долоо-наймен хоногто гэртээ бусангүй ажалладаг һэмди. Эртэ үглөөнһөө үдэшын бүрэнхы болотор хүдэлмэрилхэдөөл бүхы хүлеэгдээгүй бэрхэшээлнүүдээ дабадаг байгаа хабди гэжэ һанагшаб.

Би эгсэ гушан зургаан жэлэй туршада бригадираар ажаллааб. Һүүлэй арбаад жэлэй хугасаада ажахыдаа луго-мелиоративна оньһожоруулагдамал отрядые хүтэлбэрилөөб. 1981 онһоо һанаанайнгаа амаралтада гаранхайб.

Лугомелиоративна оньһожоруулагдамал отряд хадаа ажахымнай шэнэ подразделени гэшэ. Хэхэ ажалынь ехэ. Сабшалан, таряалангайнгаа үрэжэлыень һайжаруулхаһаа гадна хабарһаа зунай хахадлатар сабшалангаа хоёр-гурба дахин уһалнабди. Удаань үбһэ хуряалгадаа бултадаа хабаадалсажа, ургаһыень сүм суглуулжа һүринэбди.

Манай отрядта 12 механизатор ажалладаг. Коллективнай 2000 гектар сабшалан даажа абанхай. Жэл бүхэндэ 26 мянган тонно наг шэбхэ зөөжэ гаргаха түсэб хараалагдадаг. Тиин бидэ бүхы хүсэ шадалаа элсүүлжэ, хабартаа сабшалан дээрээ эртүүр хүдэлмэрилжэ захалхадаа 41 мянган тонно наг шэбхэ зөөнэбди. Бидэ жэл бүхэндэ үтэг хэхэһээ гадна, культур-техническэ хүдэлмэри үргэнөөр ябуулнабди.

Хабартаа гаргаһан наг шэбхэеэ тэрэ дороо тараажа хүрьһэндэнь нидхэрнэбди. Удаань газараа уһалха хүдэлмэримнай эхилдэг. Луговодууднай гол горходой хайлажа урдахада даажа абаһан сабшалангаа уһална. Жэл бүхэндэ шэнгэн ногоотой сабшаландаа шэмэтэй ногооной үрэһэ таринабди. Тиихэдэ дошо болдсгто, намаг налхида абтаһан газараа үндэһөөрнь һайжаруулнабди. Сабшалан дээрэ түхэрээн жэлэй туршада ажаллаһанайнгаа ашаар ургасыень яһала дээшэлүүлжэ шадаабди. Ажахымнай зарим луговодууд мүнөө гектарай 34 центнер үбһэ хуряажа абана.

Сабшалангай ургаса дээшэлүүлхэ гэбэл, нэн түрүүлэн наг шэбхэ ехээр гаргажа тарааха хэрэгтэй. Мүнөө луговодуудай, лугомелиоративна отрядай механизаторнуудай эгээл харюусалгатай хаһа хүрэжэ ерэнхэй. Байгша ондо үбһэ ногооной баян ургаса хуряажа абахын тула луговодууд болон отрядай механизаторнууд сабшалан дээрээ наг шэбхэ зөөжэ захаланхай. Тиихэдэ һубаг, ханаабуудаа сэбэрлэжэ, хаалта, боолтонуудыень заһабарилха хүдэлмэри үргэнөөр ябуулагдана.

Манай механизаторнууд, луговодууд алдарта габьяагаа улам үргэлжэлүүлжэ, баян ургаса ургуулхал байха.

П. Л. Гылыков, Сэлэнгын районой XX партсъездын нэрэмжэтэ колхозой бригадир:

— Гушан жэлэй саада тээ эхи абажа мүнхэлэгдэһэн баатаршалга мүнөөшье үргэлжэлүүлэгдэжэ, наядахи оной үеын хүнүүдтэ илалтын шэнэ зам заажа байһандань омогорхонгүй байхаар аал. Шэнэ, боро газар элдүүрилжэ ашаглаһан 1950-дахи он, жэлнүүд ухаандамнай мартагдашагүйгөөр хадуугданхай. Би 1953 ондо Сүхын МТС-тэ трактористаар ажаллагша бэлэйб. 1954 оной хабар март һарада болоһон КПСС-эй ЦК-гай ээлжээтэ Пленумэй һүүлээр манай машинно-тракторна станци нэгэ тусхай бригада эмхидхээд, шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглахыемнай Ноехоной колхоз эльгээгээ бэлэй. Шэнэ газар ашаглагшадай бригада эмхидхэхын урда тээ ерээдүйн гэшүүдэй дунда ойлгуулламжын хүдэлмэри ябуулагдаа һэн. МТС-эй партийна организациин секретарь, мүн директорнай бидэнэй урда ямар ехэ зорилгын табигдаад байһан тухай ойлгосотойгоор тайлбарилжа үгөө бэлэй.

Арбан трактористһаа бүридэһэн манай бригадада ДТ-54 түхэлэй хоёр шэнэ трактор, хуушан маркын хоёр трактор, газар хахалха, тарилга хэхэ, ургаса хуряаха хэды машинатайгаар даалгажа үгөө юм.

Манай бригада богонихон болзор соо 3200 гектарта шэнэ газар элдүүрилжэ, тэрэнэйнь 1800 гаран гектартань шэниисэ таряа һэн. Түрүүшын жэлнүүдтэ ороoһото ургамалнуудай яһала баян ургаса ургуулагдаа юм. Теэд энэ ургуулһан таряагаа гээлтэ хоролтодо оруулангүй хуряажа абахамнай бүришье бэрхэтэй байгаа. Юуб гэхэдэ тэрэ үедэ комбайн олоор дуталдажа, ороoһото ургамалнуудайнгаа ургасые ноябриин долооной һайндэр болотор хуряажа амбаарладаг һэмди.

Тэрэ үедэ таряа хуряалгада бүхы колхозоороо шахуу хабаадалсадаг байһан гэшэ. Поли дээрэһээ асарагдаһан таряан тэрэ дороо сэбэрлэгдэжэ хатаагдаад гүрэндэ тушаагдадаг бэлэй. Таряанай тоог дээрэхи ажал түхэрээн сүүдхэ туршада таһалгаряагүй үргэлжэлэгшэ һэн.

1954 онһоо 1959 он хүрэтэр колхоздомнай бүхыдөө 8200 гектар шэнэ газар элдүүрилэгдэжэ ашаглагдаа. Шэнэ газарай ашаглагдажа, ороoһото болон тэжээлэй ургамалнуудай тарилгын үргэдхэгдэхэдэ ниитымнай адууһа малай тоо толгой эрид олошоруулагдажа, ашаг шэмэнь дээшэлжэ захалаа һэн.

Баян ургаса хуряажа абадаг болоходоо, мяха, һү, ноохо, үйлэдбэрилжэ гүрэндэ тушааха түсэбөө жэл бүри дүүргэдэг болоо һэмди. Иигэжэ колхозоймнай экономико хүгжөөгдэжэ, үйлэдбэриин байранудые шэнээр барижа ашаглаха мүнгэ зөөритэйшье болгодоо гэшэ. Тодорхойлбол, һаалиин фермэдэ үнеэдэй, тугалнуудай томо байра шэнээр бодхоогоо һэмди. Тиихэдэ хонидой хэдэн байра, ороoһо таряанай томо складууд, столовотой, улаан булантай полевой станууд шэнээр баригдажа ашаглагдаа бэлэй.

Гушан жэл, үнэн дээрээ энэ саг болзор үнишье бэшэл даа. Энэ хугасаа соо орон доторнай, мүн, манай райондо, колхоздо ямар ехэ хубилалта болоо гэшэб. Ажахымнай мүнөө машина, техникээр, оньһон түхеэрэлгэнүүдээр гүйсэд хангагданхай, район дотороо эгээл томо колхозуудай нэгэн мүн. Үнгэрһэн хугасаа соо үхэрнүүдэй, хонидой, үүлтэр эрид һайжаруулагдажа, ашаг шэмэнь хараа байса дээшэлүүлэгдээ. Мүнөө ажахыдамнай үүлтэртэ үхэр малай, хонидой тусхай фермэ, отаранууд байгуулагданхай. Эдэ бүхы амжалтата дүнгүүд имагтал шэнэ, боро газар элдүүрилжэ ашаглаһанай ашаар туйлагдаа гэхэдэ алдуугүй.

Би 1959 онһоо бригадираар ажалланаб. Манай коллектив нилээд томохон юм. Бригададамнай ороoһо таряанай 12 комбайн, 10 хүндэ, 10 хүнгэн, мүн К-700 түхэлэй гурбан трактор даалгагданхай. Бидэ даалгагдаһан энэ техникээ һаадгүйгөөр, бүтээсэтэйгээр хүдэлгэхые оролдонобди. Мүнөө бригададамнай хабарай тарилгада хабаадуулагдаха бүхы машина, техникэмнай түгэс заһабарилагдажа бэлэн болгогдонхой. Мүн ороoһото ургамалнуудаймнай үрэһэ хүрэнгэ тарилгын шанарта хүргэгдэнхэй юм. Нэдондо манай колхозой механизаторнууд гектарай 15,2 центнер таряа суглуулжа абаа һэн. Тиихэдэ манай бригадын механизаторнууд гектар бүриһөө 18.5 центнер ургаса хуряажа, ажахы доторoo эрхимлээ һэн. Бригадымнай гэшүүд мүнөө хабарайнгаа тарилгада түлэг бэлдэжэ байна.

Ц-Д. Ж. ЖАЛСАНОВ, үһа ашаглаха ба хамгаалха Забайкалиин бассейнэй управлениин начальник:

— Манай ороной, мүн республикымнай түүхэдэ социально-экономическа хүгжэлтын онсо шухала асуудал шиидхэлгэтэй сэхэ холбоотой ялас гэмэ габьяа, баатаршалганууд олоор бэшэгдэнхэй гэшэ. Тэдэнэй нэгэн — шэнэ, боро газар элдүүрилжэ ашаглаха талаар бүгэдэ арадай хүдэлөөнэй алдарта гушан жэлэй ойе мүнөө тэмдэглэжэ байнабди. Манай совет арад партиин ЦК-гай мартын (1954 он) Пленумэй тогтоолые ехэ эдэбхи үүсхэлтэйгээр угтаһан байха юм. Ушарынь хадаа тэрэ үедэ бүхы хүн зон шэнэ газар ашаглалгын удха шанарые гүнзэгыгөөр ойлгоһон байгаа. Шэнэ, боро газар ашаглахадаа Советүүдэй ороной хүсэ шадалые улам бэхижүүлжэ, совет арадай ажахуудалые улам һайжаруулха байһанаа мэдэдэг бэлэй. Хүшэр хүндэ тэрэ үедэ ажахы бүхэн дайнай хохидолой бэрхэшээлнээ гараха аргагүй байһан юм. Гушан жэлэй саада тээ Яруунын райондохи экономикынгоо талаар хүсэ шадалгүй, Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо (мүнөө Инсэнгын совхоз) правлениин түрүүлэгшээр ажаллаһан хүм. Ажахыдамнай ори ганса трактор бии һэн. Тэрэ трактораараа тээрмэ ябуулдаг һэмди. Тиихэдэ эбдэрхэй ешаанан «ЗИС-5» түхэлэй нэгэ автомашина тсологдсдог байгаа. Колхознай 1954 ондо 2001 гектар хахалагдадаг газартай байһан юм.

1953 ондо оройдоол хоер хон гэр бүлэ үри шэридэ ороогүй байһан гэшэ. Тиихэдэ колхозой экономико түхэн эндэ хэлэлгэгүй. Ажахымнай гүрэндэ мяха, һү, ноохо, таряа тушааха талаар нилээд үри шэридэ оронхой байһан юм. Энэ бэрхэшээлнээ гараха аргагүй колхозоймнай үри шэри жэл бүри улам нэмэжэ байгаа. Тэрэ үедэ ажахымнай таряанһаа байха үрэһэ хүрэнгын адхашье ороологүй байһан гэшэ.

Шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглаһанай ашаар манай Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз хоер жэлэй туршада экономикоео хүгжөөжэ миллионер болоһон юм. 1954 оной дүнгөөр колхознай бүхыдөө 1127 мянган түхэригэй олзо оруулаа һэн.

Манай ажахы олзоео яагаад түргэн болзорто дээшэлүүлээб гэхэл, КПСС-эй ЦК-гай сентябриин (1953 он) Пленумэй шиидхэбэрээр колхозой гүрэндэ үритэһэн үри шэри үгы хэгдэжэ, гансахан 1954 ондо 1381 гектарай шэнэ газар ашаглажа тарилга хэхэдээ баян ургаса ургуулжа, адууһа малайнгаа ашаг шэмые дээшэлүүлээбди. Хэрбээ 1953 оной эхиндэ согсологдоһон дүнгүүдэй ёһоор, колхозой һаалишад жэлдээ үнеэн бүриһөө 400—480 литр һү абаһан һаа, 1953—1954 онуудта үнеэн бүхэнһөө дунда зэргээр 800 литр һүн һаагдаа бэлэй. Тиихэдэ зарим һаалишаднай үнеэн бүриһөө 1000 гаран литр һү абадаг байгаа юм.

Шэнэ газар элдүүрилжэ ашаглажа эхилһэн 1954 ондо гэхэ гү, али түрүүшын жэлдэ манай Яруунын район бүхыдөө 22 мянган гектарай шэнэ газар ашаглаа һэн. Тиихэдэ энэ үедэ Яруунын совхоздо 10,0 мянган гектар шэнэ газар ашаглагдаа бэлэй.

Гушан жэлэй саада тээ колхозуудай шэнэ, боро газар ашаглахада хоер МТС горитойхон туһаламжа үзүүлдэг байгаа. Эгэтын МТС районой баруун зоны ажахынуудые, шэнээр байгуулагдаһан Нарпатын МТС зүүн зоны колхозуудые хангадаг һэн. Шэнэ газар ашаглаха үедэ Нарпатын МТС-эй участогай механик (мүнөө Инсэнгын совхозой инженер-механик) Даба-Самбу Цыремпилович Цыбенов, Нарпатын МТС-эй бригадир (мүнөө «Коммунизм» колхозой ахамад инженер-механик) Даша-Доржо Дугданович Жалсанов, «Победа» колхозой тракторист (мүнөө хүдөө ажахын машинануудые ашаглаха талаар инженер) Бато-Жаргал Гончикович Жамбалов, «Комсомольский» совхозой ажалай ветеран Анатолий Семенович Родионов гэгшэд эршэтэ ажалаараа онсо шалгарагша бэлэй.

Манай Яруун…
элдүүрилжэ …
дохи шатань …
тэй юм. Жэш…
до районой …
дөө 4972 гект…
элдүүрилбэл, …
гектар, 1962 …
мянга шахуу …
газар ашагла…

Шэнэ газар …
шэнээр мүнд…
мольский» сов…
тэмдэглэлтэй, …
ёр-гурбан жэл…
мянган гаран …
газар ашаглаж…
Тэрэ үедэ …
аргагүй Улаа…
газарта, шэнэ …
дажа ашаглагд…
һээ эхи абаһ…
хүдэлмэриин …
элеэр харагда…
мүнөө Улаан…
линный» совхо…
гуулагданхай.

Бусалтагүйгөө…
рэ холын гуш…
тээһээ эхи аба…
гаһаа мүнөө …
оноймнай ажах…
дөө 100 мянга…
нэ, боро газар …
сэнхир нүүрта …
най республик…
экономикынгоо …
жэнги районуу…
лоо.

Шэнэ газар …
дөө ажахын үй…
шадань хүгж…
һуури байгуу…
экономическа …
рижуулан …
Мүнөө үедэ эг…
рилгонуудай ну…
дөө ажахые у…
һалбари бүхэни…
римаар томодхо…
хэ хүдэлмэри …
лагдана. Тодо…
промышленна …
комплекснууд …

Мүнөө респуб…
дөө ажахын …
дэй түүхэдэ …
баатаршалгаа …
лүүлжэ, урид …
жалтаяа бүри …
эй Эдеэ хоол…
бодото дээрэн…
хын түлөө бүх…
лэн ажаллажа …
омогорхомоор …

СОЕЛШОД—ХҮДӨӨГЭЙ АЖАЛШАДТА

БОЛОМЖОНУУДАА ЭЛСҮҮЛХЭ

рэнь баримталагдан бэелүүлэгдэнэ. Ажахы бүхэнэй малшад, бригаднуудаараа хубаарилагдан, хэдэ хэдэн маршрудаар хангагдадаг Соёлшодой ябаха маршрут, үдэр, сагынь, харюусалгата нюур болон транспорт үгэхэ эмхи зургаан гэхэ мэтын график соо заагданхай байдаг юм. Жэшээлхэдэ, Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо соёлшод табан, «Бестужевский» совхоздо—дүрбэн маршрудаар гарадаг. Тэдэниие дурсагдагша ажахынуудhaa гадна, больницанууд, «Госкомсельхозтехникын» районой нэгэдэл гэхэ мэтэ транспортоор хангана.

Хонишодой бригаднуудаар hү haалиин фермэнүүдээр библиотекэнүүдэй хүдэлмэрилэгшэд оло дахин ябадаг байна. Сэлэнгын районой библиотекэнүүдэй нэгэдэмэл системэдэ хамта дээрээ 388 нүүдэл библиотекэнүүд тоологдоно. Тэдэнэр шэнэ, hонин номуудые холо, ойрын малшадта саг соонь хүргэжэ байха аргатай. Байгша оной үбэлжэлгын эхилhээр эндэхи библиотекын хүдэлмэрилэгшэд хамта дээрээ 3000 гара дахин отара, фермэнүүдээр ябаа гэхэ гү, али районой 366 малшадай хүн бүхэниинь дунда зэргээр найма дахин шэнэ номуудаар хангагдаһан байна.

— Зүй-Һүтэйн, Жаргалантын Новоселенгинскын, Загастайн, Дунда-Бүхэнэй, Ягодинска хүдөөгэй нүүдэл библиотекэнүүд илангаяа һайнаар ажаллажа байнхай, — гэжэ райгүйсэдкомой соёлой таһагые даагша Г. Г. Цыренов хэлээ һэн.

Зүй-Һүтэйн библиотекые даагша Елизавета Жамсарановна Нимаева 15 отаранууддаи, мүн hү haалиин фермын малшадые шэнэ номуудаар саг соонь хангажа байдаг мэгтаалтай. Хонишодой гэрнүүдтэ, мүн фермын улаан буланда «Малшанай булан», «Малай үбэлжэлгэ—хамтын хэрэг», «Мал ажалай шэнэ, түрүү дүй дүршэл» гэһэн гаршагууд доро номуудай выставкэнүүд эмхидхэгдэнхэй. Тиихэлэ hаяхан Һүтэйн hү haалиин фермэдэ «Фермэ дээрэхи соёлой үдэрнүүд» үнгэргэгдөө һэн. Тэрэнэй программада: «Минии мэргэжэл — haалишан» гэһэн номой выставкэ, үйлэдбэриин түрүүшүүл тухай номуудай суглуулбари, мүн энэ темээр хөөрэлдөөнүүд эмхидхэгдээ юм. Гадна «Мэргэжэлээрээ эрхим» гэһэн haалишадай болон тугалшадай конкурс үнгэргэгдэһэн байна. Тэрэшэлэн дурсагдагша фермэдэ уран зохёолшо Ц. Жимбиевэй «Урас. хал» гэжэ романаар үнгэргэгдэһэн уншагшадай конференци hү haалиин ажалшадта мартагдашагүй байха.

Новоселенгинскын библиотекые даагша З. Д. Иванова хэрэг ажалаа һайн мэдэхэ, дүршэл ехэтэй нүхэр юм. Тэрэ үбэлжэлгын эхинhээ хойшо мал ажалай 17 точконуудаар гурба дахин ябажа, номуудые hэлгэхэhээ гадна, «Малшадай үдэр бүриин ажал», «Эдеэ хоолой программа — хүн бүхэнэй хэрэг» гэһэн темээр хөөрэлдөөнүүдые үнгэргэһэн, мүн «Манай совхозой үдэр бүриин хэрэг, ажал» гэһэн аман үгын журнал хонишодто зорюулhан байна. Жэшээлхэдэ, Стрелкэ гэжэ газарта үбэлжэдэг хонишон Чимитовтэн, Тоёоной хонишон Цыбеновэй гэр бүлэ уран зохёолой, мүн бусадшье зүйлэй ном һудар олоор уншадаг, эрдэм мэдэсээ үргэдхэдэг байна.

Малшадые номуудаар хангаха талаар Сэлэнь-Дүүмын библиотеке жэл бүри һайшаалда хүртэдэг. Тэрэнэй хүдэлмэрилэгшэд үнгэрhэн гурбан һарын туршада мал ажалай гуша гаран буусануудаар ябаhан байна. 16 отара дээрэ «Хонин ажал — олзотой һалбари» гэһэн нүүдэл выставкэнүүд үнгэргэгдөө. Номуудынь Сэлэнгын районно библиотекын жасаhaa үгтэhэн байгаа.

Сэлэнгын районой библиотекэнүүдэй ажал бултадаа һайн гэхын аргагүй. Шалгалта зарим тэды дутагдалнуудые элирүүлээ һэн. Жэшээлхэдэ Новородой, Үдэнгын, Цайдамай, Ехэ-Сагаанай библиотекэнүүдэй хүдэлмэрилэгшэд һүүлэй үедэ ажал хэрэгээ эли бодо һулаpуулhан байна.

Гадна Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой, Химнын совхозой библиотекарьнүүд малшадай үбэлжөөнүүдтэ хүрэхэ автотранспортын үгыдэ гомдоно. Малшадай дунда эмхидхэгдэһэн библиотекэнүүдэй байгууламжада дутагдалнууд бии. «Хонишоной буланда» мал ажалай энэ һалбарида зорюулагдаһан үйлэдбэриин литература хомор, мүн библиотечнэ плакатанууд, брошюранууд үгы. Мал ажалай түрүүшүүл тухай, тэдэнэрэй хүдэлмэриин онол аргануудые харуулhан газетын материалнууд үсөөн уншагдана.

Харалга-конкурс үнгэргэлгэдэ харюусалгатай районой түбэй библиотекэ, малшадые хангаха хэрэгтэнь бии байгаа арга боломжонуудаа элсүүлэн, бусадтаа саг үргэлжэ туһалжа байха ёһотой.

Л. ДАРЬЕНКО,
М. Горькиин нэрэмжэтэ республиканска научна библиотекын хүдөө ажахын номуудай таһагые даагша.

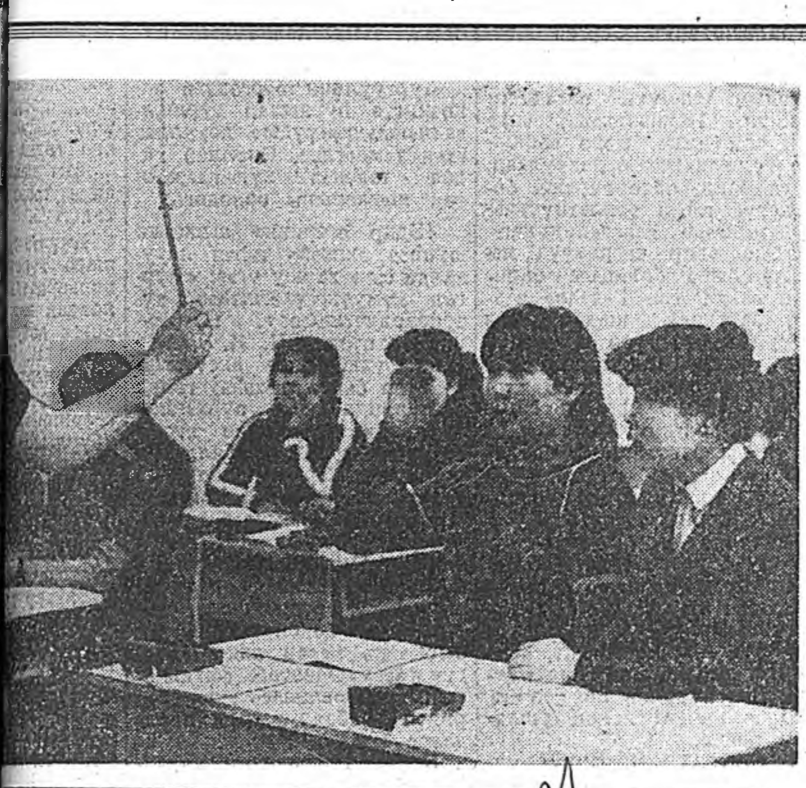

ЕРЭЭДҮЙН ХҮДЭЛМЭРИШЭДЭЙ ГУЛАМТА

Улаан-Үдын техническэ мэргэжэл олгодог гурбадахи училищи хүдэлмэришэдэй залуу халааниие арбан ондоо мэргэжэлээр һургадаг юм. Штукатур-шэрдэгшэд, оньhон түхеэрэлгэнүүдэй операторнууд, хабсаргагшад, шүпүүшэд, электро-хабсаргагшад, сантехнигүүд, электро-гагнуургшад, автомобилиин жолоошод болон секретарь-машинисткэнүүд эндэ мэргэжэл олжо гараад, гол түлэб түмэр-бетон зүйлнүүдэй заводто, гэр барилгын комбинадта хүдэлдэг юм.

Һуралсалайнгаа үедэ һурагшад үйлэдбэри дээрэ практика гаража дүршэдэг. Училищи шабинараараа омогорходог. Жэшээнь, энэ училищи дүүргэжэ гараһан Р. Доржиева, И. Комогорцева гэр барилгын комбинадта, Л. Тонтоева түмэр-бетон зүйлнүүдэй заводто, Е. Голендухина «Жилгражданстрой» трестын нэгэдэхи СМУ-да эрхимээр ажалладаг. Залуу коммунистка Евдокия Голендухина Октябрьска райсоведэй депутадаар һунгагданхай, «Алтан гарта мастер» гэжэ ВЛКСМ-эй ЦК-гай тэмдэгээр тэрэ шагнагдаһан байна.

«Главбурятстройн» комсомольско организациин секретарь Долгор Молокшонова ниитын ажал эдэбхитэйгээр ябуулна.

Мүнөө училищиин һурагшадай дунда эрхимээр һурадаг И. Лазарева, Б. Шкреторов, Г. Горина, Ж. Лубсанов гэгшэд үндэр найдал түрүүлнэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: багша Н. А. Алексеева училищиин һурагшадай дунда түрүү һууриДа гараһан операторнуудтай хэшээл үнгэргэжэ байна.
Б. ЛОБСАНОВАЙ фото.

ПРОТОКОЛДО ГАР ТАБИГДАА

УЛААН-БААТАР. Гадаадын оронуудтай хани барисаа, соёлой харилсаа тогтоохо совет бүлгэмүүдэй союзтай Монголой эб найрамдалай ба хани барисаанай эмхинүүдэй федерациин, мүн хоёр хани барисаанай бүлгэмүүдэй 1984 ондо харилсан ажаллаха тухай протоколдо мартын 19-дэ эндэ гар табигдаба.

СССР-эй болон МНР-эй хоорондохи али бүхы холбоо барисаае, совет-монгол эб-дэршэгүй бата хани барисаае хүгжөөн бэхижүүлхэ талаар КПСС-эй болон МНРП-гэй хэлбэришэгүй хараа шэглэлые бэелүүлгэдэ туһаламжа нүлөө үзүүлхээр документ хараална. Аха дүү партинуудай һүүлэй шиидхэбэринүүдтэй монгол болон совет олониитые үргэнөөр танилсуулха талаар шэглүүлэгдэһэн ниитын политическэ, ниитэ-соёлой хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэхеэр түсэблэнэ. Совет-монгол болон монгол-совет хани барисаанай бүлгэмүүдтэ шухала үүргэ даалгагдана. Тэдэнэр КПСС-эй ба МНРП-гэй эб найрамдалта гадаадын политическэ ажал ябуулгые нэбтэрүүлхэ, хоёр арадай ажабайдалай гайхамшагта һайндэртэ зорюулагдаһан бүлэг хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэхэ байна. Эдэмнай Агуу Ехэ Октябриин 67 жэлэй ой, Монгол орондо Арадай революциин илаһаар 63 жэлэй ой, МНР-эй байгуулагдаһаар 60 жэлэй ой, Халхын гол дээрэ туйлагдаһан илалтын 45 жэлэй ой гэхэ мэтэ болоно.

СССР-эй автономито республикануудтай, областьнуудтай, округуудтай, городуудтай МНР-эй аймагуудай ба хотонуудай харилсаа холбоое үргэдхэн хүгжөөлгэдэ аха дүү хоёр ороной хани барисаанай эмхинүүд эдэбхитэйгээр хабаадалсахаар хараална. Энэнь монгол болон совет арадуудай социалис, коммунис байгуулалтын дүй дүршэлые хамтаараа шудалха арга олгоно гээд протокол дотор тэмдэглэгдэнэ.

БАРИЛГЫН ЭЗЭД

«Би — барилгын эзэнби» гэһэн уряа доро БАМ-ай залуу барилгашадай эхилhэн хүдэлөөн агуу барилгын эгээл залуу Северобайкальск городто ондоо хүдэлөөнэй эхин болобо. Тэндэхи комсомолшууд байгаалиие хамгаалха оперативна отряд эмхидхээ. Хойто зүгэй хизаарта дурлаһан эдэбхитэй залуушуул тэрэнэй бүридэлдэ ороһон байна.

Байгаалиие хамгаалха залуу дуратан рейд үнгэргэжэ, тэдэнэйнгээ дүнгүүдые плакадууд ба листовконууд, нютагай радио-дамжуулганууд ба районой газетэнүүдтэ мэдээсэнэ. Жэшээнь, «Нерест», «Выстрел», «Байкалу — чистую воду» гэһэн ябуулгануудай һүүлээр түсхай зүбшөөлгүйгөөр агнадаг, загаһа барьдаг хүнүүдэй тоо үсөөрөө. Ажалша коллективүүдтэ, һургуулинуудта комсомолшууд хөөрэлдөөнүүдые үнгэргэнэ, лекцинүүдые уншана.

Северобайкальск.
Буряадай АССР.

ГАЙХАМШАГТА ОЙ

БАГДАД. Эрдэм, техникын талаар харилсаан тухай совет-ирагай түрүүшын хэлсээндэ гар табигдаһаар 25 жэлэй ойдо зорюулагдаһан олониитын баярай суглаан эндэ болобо.

Ирак-совет хани барисаанай бүлгэмэй түрүүлэгшэ Н. М. Халиль суглаарагшадай урда үгэ хэлэхэдээ, хоёр ороной хоорондохи харилсаан адли тэгшэ эрхын, али алиндань ашатай туһатай байлгын үндэһэ һуури дээрэ жэлһээ жэлдэ амжалтатайгаар хүгжөөгдэжэ байна гэжэ тэмдэглээ. СССР-эй туһаламжаар Ирагта промышленна томо ехэ барилганууд, экономикын гүрэнэй секторэй үндэһэ һуури болоһон барилганууд бодхоогдоо.

Эндэ ерээд байһан СССР-эй ГКЭС-эй түрүүлэгшэ Я. Т. Рябов үгэ хэлэхэдээ, экономикын, худалдаа наймаанай, эрдэм, техникын талаар совет-ирак ашаг үрэ ехэтэй харилсаан Советскэ Союзай ба Ирагай хоорондохи хани харилсаанай шухала хубинь болоо гэжэ мэдүүлбэ.

ЖАРАН ЖЭЛЭЙ УРДА ТЭЭҺЭЭ ЭХИТЭЙ

СТОКГОЛЬМ. СССР-эй ба Швециин хоорондо дипломатическа харилсаанай тогтоогдоһоор 60 жэлэй ойтой дашарамдуулагдажа, «Совьет контакт» журналда толилогдоһон Швециин МИД-эй генеральна секретарь П. Шориин статья дотор совет-шведиин харилсаанай хүгжэлтэдэ үндэр сэгнэлтэ үгтэһэн байна.

Хоёр ороной хоорондохи хүршэ ёһоной худалдаа наймаанай холбоо барисаан үни холын ёho заншалтай юм гэжэ тэрэ тэмдэглээ. Ниитын, политическэ ондо ондоо байгуулалтатай байгаашье haa, үнгэрhэн 60 жэлэй хугасаа соо Швециин ба Советскэ Союзай хоорондохи харилсаан бүтэмжэтэй һайнаар хүгжэһэн байна гэжэ автор тэмдэглэнэ.

Советскэ Союзда туйлай ехэ бэрхэшээл түбэгүүдые тохёолдуулhан дэлхэйн хоёрдохи дайнай хүшэр хүндэ жэлнүүдтэшье харилсаа холбоомнай таһараагүй һэн. Фашизмда эсэргүүгээр Советскэ Союзай хэһэн баатаршалгата тэмсэлэй хойноhoo швед арад омогорхол баяртайгаар адаглаһан байгаа.

Хойшонхи жэлнүүдтэнь совет-швед харилсаан улам хүгжэжэ, хоёр ороной арадуудай аша туһада ехэ юумэ үгэһэн байна.

ООН-ой ГЕНСЕГЭЙ БЭШЭГҮҮД

нуудаа 1984 оной апрелиин 30-haa оройтонгүй найруулхыень бэшэгүүд соогоо дурадхаһан байгаа. ООН-ой Генеральна Ассамблейн шиидхэбэреэр бэлдэгдэһэн тэрэнэй элидхэл соо энээн тухай мэдээсэгдэнэ.

Хабаатай бүхы талануудай, тэрэ тоодо ООП-ой хабаадалгатайгаар иимэ конференци үнгэргэхэ тухай дурадхалые Советскэ Союз оруулаа һэн. Генеральна Ассамблейн 38-дахи сесси энэ эб найрамдалта үүсхэлые дэмжэжэ, зүришэлдөөндэ хабаадуулагдажа байһан бүхы оронуудые, бусад талануудые энэ үргэн ехэ хуралдаанда хабаадуулхые уряалһан тогтоол баталан абаһан байгаа. Дүтын Зүүн зүгтэхи байдалые гуримшуулха уялгатай конференци зарлаха гээшэ шухала удха шанартай байна. Гансал США болон Израиль энэ тогтоолые буруушаажа дуугаа үгэхэдөө, тус районой оронуудые дарлаха, мүлжэхэ зорилготой байһанаа үшөө дахин харуулаа һэн.

Буряадай АССР-эй Уран зохёолшодой холбооной 50 жэлдэ

Ц. ГАЛАНОВ

ТАКСИМО — МИНИИ ДУРАН

(Түгэсхэл. Эхиниинь мартын 20-ной номерто).

Эсэгынгээ гэнтэ шангаар хашхарhанhaa гү, али сэбэр агаарта гараhандаа гү — Володя хүбүүниинь hэришэбэ.

Тэрэ hууридаа дүгташан, шаргаhaa уухилан бодоод, хүл дээрээ тогтоод, хоёр-гурба алхаад, үбсүүсэ саhан соо уездан hуушаба.

— Оо, шимни саhан дээрэ мүрөө үлөөбэлши! Болоо, болоо! Һүүлдэнь газар дээрэ мүрөө үлөөхэш! — гэжэ эсэгэнь шангаар энеэгээд, хүбүүгээ саhан сооhоонь үргэн бодхоожо, гар дээрээ абаад, саадайнь гэшхүүр өөдэ гүйдэлөөрөө гараба...

ТАКСИМО. Мүнөө энэ үгые хаанашье дуулажа болохо. Һаяшаг Бүхэсоюзна радиогоор Байгал-Амарай барилга дээрэ боложо байhан hониниие дуулгахадаа, Таксимо хүрэтэр хорин долоон модоч үлөө гэжэ мэдээсээ hэн. «Правда», «Правда Бурятии», «Буряад үнэн» газетэнүүд баhал энээн тухай дурдаба. «Таксимо тээшэ!» —гэhэн уряа трасса дээрэ хаа хаанагүй зэдэлжэ байгаа. Ленинскэ комсомолой шангай лауреат Александр Бондариин түмэр харгын рельснүүдые табидаг бригадын хүдэлмэришэд мүнгэн хэдааhатай рельснүүдые долоон зуун дүшэн долоодохи модондо Таксимо станциин байха газарта табижа хүрэбэ.

1974 ондо БАМ-ай үргэн ехэ барилга манай хизаарта эхилээ hэн. Мүнөө Буряадай республикын газар дээрэ табан зуу гаран модоной зайда түмэр харгын гараха самсаал сабшагдаа. Хоёр зуун хорин модоной ЛЭП татагдаа. Бага, ехэ хэмжүүрэй олон тоото хүүргэнүүд баригдаа. Гушан мянган хүн зонтой Северобайкальск гэжэ город, Шэнэ-Уоян, Кичерэ, Тоннельнэ, Солнечно, Северомуйск, Гоуджекит, Гранитна, Янчукан, Муякан, Таксимо, Витим гэжэ хүдэлмэришэдэй тосхонууд баригдаа.

Теэд энэ манай үеын эгээ ехэ барилгын түүхэ бүри үни сагhaa хойшо эхилhэн байна. БАМ-ай барилга тухай хүнүүд бүри зуун жэлэй саана hанамжалдаг болоо hээ. 1884 ондо Транссибириин түмэр харгын проектын табигдажа байха үедэ, Байгал далайн, хойгуур Витим хүрэтэр түмэр харгын hалаа гаргаа haa, тон hайшаалтай байгаа гэhэн hанамжа эгээ түрүүн дурдагдаhан байна.

1889 оной октябриин арбан юhэндэ Ородой географическа бүлгэмэй Зүүн Сибириин таhагай гэшүүдэй суглаан дээрэ полковник Н. А. Болошинов элидхэл хэхэдээ, Ангара мүрэн, Байгал далай, Витим мүрэнөөр Владивосток хүрэтэр түмэр харгын гараха шэнжэлгэ хэхэ проектые hайшааhан байна.

Хаанта засагай экономикын талаар хүшэр хүндэ байдалтай байhаниинь харвада абтажа, нэн түрүүн Байгал далайе тойрожо, Дэдэ-Ангараар Витим мүрэн хүрөөд, саашань Зея, Бурея мүрэнүүдэй hалаагаар Хабаровск, тэндэhээ Владивосток хүрэтэр түмэр харгы бариха гэhэн тогтоол гаргагдаба.

Тиихэдэ Витимэй, Зеяын эрье хадануудаар байдаг алта абахада бэлэн болохо талань нэн түрүүн харагдаа бэлэй. Теэд хаанта засагай үедэ эдэ түсэбүүдэй яашье бэелүүлэгдэхэ аргагүй байhаниинь мэдээжэ байгаа.

Гансал саарhан дээрэ үлэhэн эдэ түсэбүүд манай орондо революциин боложо илаhанай hүүлдэ үнэн дээрээ хүсэлдэжэ эхилээ hэн.

Дайнай урда тээ энэ хэрэгые бэелүүлхын тула БАМ-ай ажалшадта хорин зургаан самолет, зуун гушан гурбан машина, хори найман трактор, хорин найман катер, нэгэ мянган табан зуун морин, мянга гаран оро унаа үгтэhэн байна.

1940 оной намар Таксимо шадар энэ дээрэ хэлэгдэhэн хорин зургаан самолёдуудай нэгэн — Витимэй геологуудай экспедицидэ хамаатай байhан «Ж-11» түхэлэй гидро-самолет шэнжэлгэ хэжэ ябатараа, агаарта эбдэржэ, эндэ дүтэхэнэ байhан нуур дээрэ унажа, хэдэн хүн haha барааhан байгаа. Энэ самолёдой командир Сергей Васильевич Курочкин тэдэнэй тоодо бэйгаа.

Таксимодо «Буряадай комсомолец» отрядай десант буухаhaa хойшо нуурай али талада тэрэ самолёдой шэнгэhэн газарые бэдэржэ олоод, нуур сооhоонь гаргаха хүдэлмэри ябуулжа эхилээ hэн. Иигэжэ эдэ хүбүүд, басагадай ерэжэ бодхоохые дүшэн жэл соо самолёт хүлеэжэ байhан шэнги, газар дээрэ гаргагдахадаа, бүтэн шэнги, үтэ сагаан делинүүдаарaa яларжа, дахин ниидэхэеэ байhандал байба.

Самолёдой электрочасы 1940 оной августын арбан табанай арбан час хорин долоон минута дүшэн табан секундэ дээрэ тогтошоhон байба. Харин компасынь тэрэ зандаа мүнөөшье хүдэлжэ байба. Энэ самолёдые нуурhaa гаргахадаа, бүри дүшэн ондо агууехэ барилгын эхин hуури табилсаhан энэ самолёдой экипажай шэн зоригто «Буряадай комсомолец» отрядай гэшүүдтэ hүгэдэн, тэдэнэрэй хэрэгые саашань эршэмэтэйгээр үргэлжэлүүлхэ тухайгаа шахаа тангаригаа үгэhэн юм.

Таксимодо зурыhан эгэ түрүүшынгээ үйлсые Сергей Курочкинай нэрээр тэдэнэр нэрлэбэ. Энэ самолёдой экипажай хэдэн гэшүүд мэндэ үлэжэ, мүнөө Москвада байдаг гэжэ hүүлдэнь мэдэхэдээ, зорюута ошожо уулзаhан, тэдэнэртэй бэшэг бэшэлсэдэг болоhон байна.

Байгал-Амарай түмэр замай түрүүшын проект 1940 ондо бэлэн болоо hэн. Тэрэнэй ёhoор, тэрэ харгын утань 3145 километр байха харaатай байгаа. Тиихэдэ Лено, Киренгэ, Дэдэ-Ангар, Витим, Олёкмо, Зея, Бурей, Амар мүрэнүүдые гаталха шэнэ хүүргэнүүд баригдаха байhан юм.

Дайнай урда тээ, мүн дайнай хатуу шэрүүн жэлнүүд соошье хэдэн газарта барилга эхилэгдэhэн, дайнай үе соошье орхигдоогүй, үргэлжэлүүлэгдэhэн байна.

Зүгөөр бүри 1933 ондо Ольдой-Тындэ гэжэ участок дээрэ баригдаhан түмэр зам 1942 ондо манай ороной хүшэр хүндэ үедэ задалагдаад, рельснүүдынь Сталинград шадар абаашагдажа, тэндэ дайсаниие бута сохихо хэрэгтэ тон ехэ туhа асарhан байгаа.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуу Ехэ дайнай дүүрэмсээр, эндэхи хүдэлмэри улам эршэтэйгээр ябажа эхилээ hэн.

Энэ түмэр замай гараха газарта дүтэшэг Удоканай уулануудта 1949 ондо геолог Е. И. Буровагай ашагта малтамалай нөөсэ ехээр олоhониинь барилгын саашаа хүгжэхэ замда айхабтар ехэ нүлөө үзүүлбэ. Мүн баhа хэдэн жэл үнгэрөөд байхада, энэл түмэр замай табигдаха газарhaa бүри дүтэ, Таксимо тосхонhoo хорёод модоной газарта геолог А. А. Малышев Муя мүрэнэй эхиндэ мүн лэ арадай ажахыда айхабтар хэрэгтэй малтамалай ехэ хэбтэшые оложо, Буряадай дайдын барагдашагүй баян байhаниие үшөө дахин гэршэлжэ үгэбэ.

Энэ хэбтэшые залуу зоной олоhон хадань, «Залуушуулай ашагта малтамал» гэжэ нэрэ үгтөөд, бүхы орон соогуурнай алдар суу гараа hэн.

Мүнөө абаад үзэхэдэ, гурба мянган зуун дүшэн табан модо утатай Байгал-Амарай түмэр замай хоёр мянга найман зуун модондонь түмэр харгы баригдажа, бэлэн болгогдоод, оройдоо дүрбэн зуу хүрэхэгүй модониинь үлөөд байна.

Табан зуун хорин табан модоной БАМ-ай Буряадай газараар гараха аад, эгээ хүшэр хүндэнь эндэ дайралдаhан байха юм.

Долоон модо утатай Байгалай тоннель арбан табан модо утатай гэхэ гү, али манай гүрэн соо эгээ ута Хойто-Муяын тоннель, Витим мүрэн дээгүүр хахад модо утатай хүргэ — эдэ бүгэдэ хүу мандa тохеолдоhон байна.

Хойто жэлэй октябриин хорин юhэндэ Шэтын газар дээрэ баригдажа байhан Кодарай тоннелиин дэргэдэ хоёр тээhээ урда урдаhaa табигдажа байhан Байгал-Амарай түмэр замай рельснүүд уулзажа ниилэхэ ушартай юм.

Харин БАМ-ай барилгашадай мүнөө жэлэйнь зорилго түмэр харгыгаа 747 модондо — Таксимо тосхон хүргэхэ хүсэлэнтэй байгаа юм. Энэ зорилгоёо болзорhоонь урид бэелүүлжэ, түрүүшын поезд Таксимодо декабриин 25-да ерэбэ. Хэдэн жэлэй саана энэ хооhон ой тайга соо буугааша түрүүшын барилгашадай зүрхэ сэдьхэл тэрэ үдэр баяраар халин, эдэ жэлнүүд соо хүсэжэ ябаhан хүсэлэйнгөө бэелжэ, хилэ дээрэ поездын ерэхэдэ, хажуудань ошожо харангүй аргагүй байба.

Үргэн ехэ улаан бүд дээрэ «Даешь Таксимо!» гэhэн уряа томоор, гоёор бэшээтэй, эндэ-тэндэнь түгүүд, элдэб уряанууд налбалзан намилзана. «Дайн манда хэрэггүй!» гэhэн томо лозунг бүхы зон дээгүүр намираад, мүнөө ямар нэгэн шэнэ удхатай болоhон шэнгеэр hанагдаба.

Баяр Доржиев олон зон соогуур түлхисэлдэн, Галидаа дүтэлжэ, hая халааhaa ерэhэн, hахал hамбай ургашаhан хүнүүдтэ халуун эдеэ аягалжа байхыень хараба. Галинь шэнэ сагаан халаадтай, үhэеэ гоёор заhаhан, түрынгөө болоhон үдэртэ байhан шэнгеэр гэнтэ Баярта үзэгдэбэ. Үглөөгүүр хүбүүгээ саадта абаашажа ябахадаа, бодоhон бодолнуудынь Баярай досооhoo оройдоо гаранагүй: «Ямар жэгтэй юм! Хүбүүнэймни түрэhэн үдэр Таксимогой хилэ дээрэ түрүүшын поездын ерэhэн үдэртэй тохёолдобо. Бидэ ятараа энэ поездын ерэхые хүлеэгшэ гээшэ hэнбибди! Үдэр бүхэндэ энээн тухай хэлсэдэг байгаабди. Харин мүнөө тэрэ үдэрэйнгөө хүрэжэ ерэхэдэ, хүсэд баярлаhанаашье ойлгоногүйб. Али жаргал гээшэмнай иимэ байдаг юм гү? Бидэ тиихэдэ энэ үдэрые нэгэ ехэ жаргалнай байха гэжэ хэлсэгшэ бэлэйбди! Энэ үдэр намда хоёр hайндэр юундэ зорюута дайралдаhан шэнгиб? Минии хуби заяан тиимэ байба гү?»—гэжэ тэрэ дахин бодоод, Галя тээшээ үшөө дүтэлхэ бүхэндөө, досоонь hанаагаа зобоhон бодолынь түргэдэхэдэл гэбэ, «Хүбүүнэймни наhанай харгы саашадаа ямар байхаб? Намhaa хэр ондоо байха хаб! Дайн лэ бү болог!»— гэжэ саашань бодолоо үргэлжэлүүлэн ябаа hэн.

Энэ үедэ Амур Жаргалов, Лев Бороев, Михаил Кокорин гурбан Баярые даллажа, нүхэдэйнгөө хажууда тэрэ ерэхэдээ, hанаата болоhон бодолоо гансата мартажа, хүхюу энеэдэтэй болошобо.

Лев Бороевой хажууда Лизэнь гарыень шангаар адхаад байна.

Зүб даа. hанаагаа зобохо ямаршье юумэн эндэ үгы. Мүнөөдэр Байгал-Амарай барилга дээрэ айхабтар ехэ hайндэр! Түрүүшын поезд ерээ!

Ажабайдал үргэлжэлнэ. Энээндэ хэншье, юуншье haалта хэжэ шадахагүй. Баярай хүбүүн Володя ехэ болоод, эхэ, эсэгынгээ, нүхэдэйнь энэ барилга дээрэ хэhэн баатаршалгые халан абаад, үшөө саашань үргэн hайхан орон соогуураа үргэлжэлүүлхэ байха!

САГАЙ УЛАРИЛ ШЭНЖЭЛГЭ

Хабарай үдэрнүүдэй нэгэн, мартын 23 — «Бүхэдэлхэйн метеорологиин үдэр» гэжэ соносхогдонхой.

Манай орондо сагай уларил шэнжэлгэ 260 жэлэй саанаhaa эхитэй юм. 1724 ондо Петр I Россиин академиин проектые хараалhан нэгэ бэшэг соогоо «...Наукануудай академиин бүридэлдэ сагай уларил шэнжэлхэ мастерые» оруулха тухай заahан байдаг.

Мүнөө үедэ «сагай уларилай мастернуудай» — мэргэжэлтэд-метеорологуудай тоо орон доторнай 100 мянга шахуу болонхой.

Метеорологи гээшэмнай ниитын шэнжэтэй, бүхы оронуудай мэргэжэлтэдэй хүсэсэ нэгэдүүлхэ эрилтэ табидаг ажал ябуулгануудай нэгэн мүн. Ушарынь гэхэдэ, сагай уларилай хубилалтанууд, агаарай халуун, хүйтэн урасхалнууд гүрэнэй хилые «хараада абадаггүй» бшуу. Уридшалан мэдэхэ болохын, зүб прогноз табихын тула орон бүхэнэй метеорологууд нэн түрүүн бүхы дэлхэйдэхи сагай уларил тухай мэдэсэтэй байха ёhотой юм.

Бүхэдэлхэйн метеорологическа эмхиин шиидхэбэреэр Бүхэдэлхэйн метеорологиин үдэр тогтоогдоо юм.

Жэл бүри энэ үдэр ямар нэгэн уряа доро тэмдэглэгдэдэг. «Метеорологи ба оршон тойронхи байгаали» гэhэн уряануудайнь нэгые нэрлэе.

Хүн зоной ажал ябуулгын үргэдэхэ тума утаа тооhoор, хорото бодосоор агаарнай бүри ехээр бузарлагдаха бшуу. Олон предприятинууд, онсолбол, дулаанай станцинууд үйлэдбэридэ хэрэглэгдэhэн уhaараа гол нуурнуудые бузарлана. Эдэ бүгэдэ сагай уларилай үзэгдэлнүүдтэ муу талын нүлөө үзүүлдэг, зарим ушарта хубилгадаг.

Метеорологууд эдэ бүхы хубилалтануудай хэмжээе, агаарай, байдалда нүлөөе тодорхойлхые оролдоно, оршон тойронхи байгаалиие аршалан хамгаалгада хубитаяа оруулна.

Манай орон дотор, тэрэ тоодо Буряадта агаарые арюун сэбэр байлгаха, бузарлалгаhaa хамгаалха хэмжээ ябуулганууд олоор абтадаг юм. Үйлэдбэриин технологиие нарижуулан hайжаруулга, тооhо тортог, хорото элдэб бодос «шүүрдэн» бариха тусхай түхеэрэлгэнүүдые барилга, газ гү, али шэнгэн бодос хэрэглэхэ гэхэ мэтэ бусад хэмжээнүүд болоно.

Оршон тойронхи байгаалиин ариг сэбэрые сахиха, анханайнь түхэлдэ үлөөхэ хэрэгые хинан шалгадаг албан байгуулагданхай. Гидрометеорологиин ба оршон тойронхи байгаалиие хинан шалгаха талаар СССР-эй Гүрэнэй комитедтэ, СССР-эй Элүүрые хамгаалгын, Мелиорациин болон уhaнай ажахын министерствэнүүдтэ энэ албанай гол үүргэнүүд даалгагданхай.

Манай республикада Улаан-Үдын гидрометобсерватори оршон тойронхи агаарай байдалые хинан шалгаха уялгатай юм. Промышленна томо түб — ниислэл хотомнай метеорологуудай онсо анхарал доро байдаг. Эндэ саг үргэлжын 4 пункт хүдэлдэг.

Хүн зоной ажал ябуулгын, техникын хүгжэлтын агаарай байдалда, сагай уларилда нүлөөлгые шэнжэлгэ мүнөө үедэ гол зорилгонуудай нэгэн болонхой.

Н. АФОНИНА,
Улаан-Үдын гидрометобсерваториин директор.

ЭРДЭМ, ТЕХНИКЫН ДОЛООН ХОНОГ

«Хүсэл эрмэлзэлнай ехэшье һаа, бүтэсэтэй. Хүдэр гарнуудайнгаа хүсые, хүн түрэһэн ухаанайнгаа дээжые Эхэ орондоо бэлэглэхэбди» — иимэ уряа доро республикын эдир технигүүд ажал ябуулгаяа эрхилдэг. Ажал ябуулгаяа гэһэн үгэ энэ ушарта таарамжагүй шэнгеэр һанагдажашье болохо. Гэбэшье эдир технигүүдэй республиканска станцида болоһон «Эрдэм, техникын долоон хоногой» нэгэ хэмжээ ябуулгада байлсаа һаа, нээрээшье һургуулинуудта, пионернүүдэй байшангуудта үхибүүдые зохёохы шадабаритайгаар һургахын тула нилээд ехэ хэмжээнэй хүдэлмэри ябуулагдадаг юм байна гэжэ ойлгомоор лэ.

Республикын бүхы районуудай түлөөлэгшэдэй хабаадалгатайгаар эгээл түрүүшынхеэ иимэ долоон хоног үнгэргэгдөө һэн. Һайн бэлэдхэл хэгдээ. Эрдэм, техникын туйлалтануудые үйлэдбэридэ нэбтэрүүлхэ аргануудые дэлгэрүүлхэ, эдиршүүлэй ерээдүйнгөө мэргэжэл шэлэхэдэнь туһалха, техническэ уран бүтээлдэ һурагшадые бүри олоор хабаадуулха гэһэн зорилго табигдаһан байгаа бшуу. Уралан нарижуулгын, ухаалан зохёолгын ульһатай, үйлэдбэриие хүгжөөхэдэ туһа нэмэри оруулха шадалтай дээдэ гарай мэргэжэлтэдые бэлдэлгэ гансал техникумүүдтэ, дээдэ һургуулинуудта эхи абадаг бэшэ, харин һургуулиин үеһөө, эхин классуудһаа үндэһэтэй юм гэжэ эдир технигүүдэй станциин хүтэлбэрилэгшэдэй, онсолбол, директорэйнь А. М. Яковлевай, авиамодельнэ кружогые хүтэлбэрилэгшэ А. Г. Ермолаевай болон бусадайшье һанамжа буруу бэшэ.

Ажалдаа зохёохы ёһоор хандалгын, үрэ бүтээсэтэ хүдэлмэриин үльгэр жэшээ харуулдаг манай үеын хүдэлмэришэд сооһоо Ленинэй орденто ЛВРЗ-гэй ветерануud Б. З. Поздеевые, А. А. Левенецые нэрлэмээр. Эдэнэй, городой бусадшье предприятинуудай түрүүшүүл эдиршүүлэй «Эрдэм, техникын долоон хоногто» хабаадажа, ажабайдал, намтар тухайгаа хөөрэхэһөө гадна, үйлэдбэриин хүгжэлтын шатанууд тухай үхибүүдые тодо мэдэсэтэй болгохые оролдоо. Эдэ хөөрэлдөөнүүдэй үедэ һурагшад түрүү совет хүдэлмэришэнэй нэрэ хүндэ тухай, тэрэнэй гансал шанлааһа шадалай хүсөөр бэшэ, харин ухамайлан бодомжолхо аргаараа түрэл предприятидаа аша туһа асардаг тухай бодолдо эзэлэгдээ ёһотой. Эгээл эндэ энэ долоон хоногой хүмүүжүүлхы талые тэмдэглэжэ, үнэн сэхэ ажалаар Эхэ орондоо алба хэлгэ тухай нангин ойлгосые бодотоор мэдэрхэдэнь, эдиршүүдтэ туһа болоо гэжэ хэлэе.

— Район бүхэнһөө 5 хүнэй бүридэлтэй команда ерээ. Өөһэдынгөө гараар бүтээһэн модельнүүдые асараа. Түрүүшынхеэ иимэ олон хүнэй хабаадалгатай болоо бшуу. Булта урмашанги һэн,— гэжэ станциин директор А. М. Яковлев хөөрөө һэн.

Выставкэ «Эдир технигүүд — һургуулида», «Эдир технигүүд — үйлэдбэридэ», «Эдир технигүүд — Арми, Авиаци болон Флодто» гэһэн гаршагуудтайгаар табигдаһан байгаа. Һуралсалай харуулан ойлгуулгын зүйлнүүдые, бага хэмжээнэй гэхэ гү, али микротехникэ зохёон байгуулга автомоделизмээр бүтээлнүүдые асаралга — эдэ бүгэдэ станциин байшан соо зохидоор табигдаа һэн. Гэхэтэй хамта ашаглажа, хүлэлгэжэ болохоор хүдөө ажахын техникын томо хэмжээнэй модельнүүдые районуудай эдир технигүүд хэһэн байна. Эдээниие асархань хүшэр байһан дээрэһээ томо хэмжээнэй модельнүүдэй тусхай зурагууд, байгуулгынь онсо шэнжые гэршэлһэн чертёжууд асарагдаа. Улаан-Үдэ хотын пионернүүдэй байшангуудай, городой, районуудай эдир технигүүдэй станцинуудай түлөөлэгшэд эдэбхитэйгээр хабаадалсаа юм. Онсолбол, локомотив-вагон заһабарилгын заводой дэргэдэхи эдир технигүүдэй клубай гэшүүдэй бүтээлнүүд, тэдэнэй мэдэсэ шадабари һайн сэгнэлтэдэ хүртөө. Юрэдөө, Буряадай гигантын коллективэй хүтэлбэрилэгшэдэй уридшалан ерээдүйнгөө халаан тухай бодомжолдогынь һайшаалтайл гээшэ. Анхан эндэ цехэй начальнигаар хүдэлдэг байһан Александр Николаевич Полтавцев энэ клубые хүтэлбэрилдэг юм. «Александр Николаевич бүри багаһаа судомодельнэ спортдо бүхы сүлөө сагаа зорюулдаг байгаа. СССР-эй спортын мастерта кандидат һайн лурааараа сүлөө сагтаа үхибүүдтэй хэшээл үнгэргэдэг һэн. Иимэ хэрэг аша үрэтэй гэжэ ойлгоод, уданшьегүй бодото клуб эмхидхээд, хүдэлжэ эхилээ юм» гэжэ А. М. Яковлев тэмдэглэхэдээ, эндэ 41-дэхи, 42-дохи, 40-дэхи, 10-дахи дунда, найман жэлэй 6-дахи һургуулинуудай һурагшад тэрээндэнь ябадаг юм гээ бэлэй.

«Ерээдүйн машина» — иимэ нэрэтэй конкурс угаа һонирхолтойгоор үнгэрөө. Агаараар ниидэдэг, газар дээгүүр ябадаг, уһан соогуур тамардаг ерээдүйн машинанууд газаадахи түхэлэйнгөө, оньһон байгуулгынгаа талаар ямар байхаб? Чертежүүд-зурагууд соогоо конкурсдо хабаадагшад бүхы бодомжололнуудаа харуулжа, жюриин гэшүүдэй урда ерээдүйн машинанууд тухай юрэ буса, заримдаа гайхамааршье хүсэлэлнүүдээ гэршэлээ. Фантастикын шэнжэтэй уран зохёолой литература уншаһаниинь заримандаа нилээд туһа болоо аабза. Эндэ илагшадые нэрлэе. Кабанскын районой Сэлэнгын пионернүүдэй байшангай кружогойхид Алёша Колмаков, Женя Куклин, Павел Бурдуков, Андрей Головин, Алексей Колодин, Виктор Келтыгин гэгшэд Яков Дмитриевич Бурдуковскиин хүтэлбэри доро эгээл эрхим сэгнэлтэдэ хүртэмөөр, байгуулгынгаа талаар зохид бүтээлэй чертёж-зураг олоной анхаралда дурадхаһан байна. Түнхэнэй районой команда хоёрдохи һуури эзэлээ.

«Өөр оорынгөө бүтээлые хамгаалга» гэһэн удаадахи конкурсдо Мухар-Шэбэрэй районой Шэнэ-Заганай дунда һургуулиин һурагша Андрей Бендерский техническэ моделированиин талаар түрүү һуури эзэлээ. Суднануудай модельнүүдые, мүн авиамодельнүүдые бүтээгшэд сооһоо Загарайн районой Онохойн пионернүүдэй байшангай Андрей Кунгуров, Алексей Сорокин гэгшэд шалгараа. Радиотехнигүүд, автомоделистнүүд сооһоо ЛВРЗ-гэй эдир технигүүдэй клубай Олег Астраханцев, Шэнэ-Заганай һургуулиин һурагша Александр Иванов гэгшэд өөр оорынгөө бүтээлнүүд тухай илангаяа үнэншэмөөр, тодоор хөөрэжэ, һайн сэгнэлтэтэйгээр хамгаалаа.

Авиамоделистнүүд урдынхидаал адли олоор хабаадаа. Эгээл эндэ эдир технигүүдэй республиканска станциинхид илахал ёһоороо илажа гараа юм. Үнинэй, дүршэл ехэтэй, эдэбхитэй хүтэлбэрилэгшэ А. Г. Ермолаевай энэ амжалтада оруулһан гол хубитые тэмдэглээгүйдэ аргагүй. Командын бүридэлдэ Игорь Григорьев, Дима Сухин ба Лена Бураева гэгшэд ороно. Александр Георгиевичтой өөртэйнь хөөрэлдэбэбди.

— Һурагшадай хабарай амаралта уданшьегүй эхилхэ. Энэ үедэ «Спартагай» стадион дээрэ һонирхолтой мүрысөөн болохо даа. Модельнүүднай юрэ ниидэлгэ харуулха бэшэ, харин агаарай баһадаан болохо юм. Һурагшадһаа гадна, ехэшүүл хабаадаха,— гэжэ тэрэ мандаа һонирхуулгаба.

— Тэдэ ехэшүүл хаана бэеэ һоридог юм? — гэжэ һонирхобди.

— ДОСААФ-ай авиаспортклубта. Аһан түрүүн мандаа энэ шуналаа олоод, удаань тэндэ шадабарияа мүлилгые үргэлжэлүүлнэ ха юм,— гэжэ харюусаа һэн.

Энэ мүрысөөндэ олон һургуулинуудай, заримыень нэрлэбэл, 32-дахи һургуулиин 8-дахи классай һурагша Лена Бураева, 3-дахи интернат һургуулиин 9-дэхи классай Рита Бондарева, 20-дохи һургуулиин 10-дахи классай Андрей Молчанов, авиационно техникумэй студентнэр Вова Петров, Миша Зохонов болон бусадшье хабаадалсахаар бэлдэнэ. Багашуул сооһоо 3-дахи, 4-дэхи классуудай һурагшад Игорь Репкин, Денис Красницкий гэгшэдые нэрлэмээр.

Энээнэй удаа, зунай эхеэр, авиамодельнэ спортоор зональна мүрысөөн Улаан-Үдэдэ үнгэргэгдэхэ юм. Эдир авиамоделистнүүд харюусалгаяа дуүһан мэдэрэн, ехэ бэлэдхэл ябуулжа, модельнүүдээ нарин нягтаар хэжэ байнхай. Загарайн, Онохойн пионернүүдэй байшангуудай методистнар В. П. Метенков, А. С. Сорокин, Постышевой нэрэмжэтэ пионернүүдэй байшангай кружогой хүтэлбэрилэгшэ А. А. Матафонов гэгшэд һурагшадые авиамоделизмдэ илангаяа амжалтатай һургадаг юм.

«Эрдэм, техникын долоон хоногто» хабаадагшад городой промышленна предприятинуудта айлшалһан, ЛВРЗ-гэй базова ГПТУ-да экскурсяар ошоһон, ерээдүйн токарьнуудай, слесарьнуудай һуралсал хэрэгүүдээр һонирхоһон байна.

Мүнөөдэрэй эдир технигүүд — үглөөдэрэй дээдэ гарай хүдэлмэришэд, үйлэдбэриин оньһон тухеэрэлгэнүүдые нарижуулан һайжаруулгада гол хубитаяа оруулха мэргэжэлтэд мүн гэжэ тобшолоё.

Г. ДАШЕЕВА.

ХҮН БА байгаали

«ЭДИР ЕГЕР[Ь]» ЭДЭБХ[И]...

1980 оной февраль һарада Мухар-Шэбэрэй лесхозой бааза дээрэ Шэнэ-Заганай һургуулиин дэргэдэхи лесничество байгуулагдаа һэн. Хүтэлбэрилэгшэдөөрнь охотовед Кирилл Кириллович Ревенский, һургуулиин биолог Мария Сергеевна Митрофанова гэгшэд томилогдоһон байна.

Һургуулиин дэргэдэхи лесничествын гол зорилго гэхэдэ, үхибүүдые ой модондо, түрэл хизаарайнгаа байгаалида энэрхы дуратайгаар, һайн һайхан мэдэрэлтэйгээр хүмүүжүүлгэ мүн болоно. Эдиршүүд ан амитадай, шубуудай амидарал тухай юрэ мэдэсэтэй болодог бэшэ, харин экскурси, аяншалгануудай үедэ ой тайгын нюусануудые өөһэдөө бодотоор харадаг, шудалдаг бшуу. Компасоор, түгсүүлэй, наранай шэнжээр зүг шэг олохо, шоргоолжодой бута харууһалан хамгаалха, модо һоогүйдые тариха, ургуулха хэрэгтэ бодото шадабаритай болонхойнууд.

Арадай депутадуудай Мухар-Шэбэрэй райсоведэй гүйсэдкомой шиидхэбэреэр «Сухая речка» гэһэн газарта һурагшадта 1000 гектар талмайтай ой модон даалгагдаһан байна. Ингэжэ «Эдир егэрь» гэһэн заказник байгуулагдажа, 4—10-дахи классуудай һурагшад дүн хамта 39 хүн бүридэлдэнь оролсоо бэлэй.

«Эдир егериин» командираар Сергей Красников, туһалагшаарнь Сергей Леонов томилогдоһон юм.

Заказнигай бүхы эрилтэнүүдые үхибүүд наринаар сахидаг. Жэшээлхэдэ, эндэ агнуури хэжэ, модо сабшажа гү, али нохой дахуулаад, буу абаад, ойдо гаража болохогүй гэһэн эрилтэнүүдые бүдүүлигээр хазагайруулагшадые эдир егерьнүүд нэгэнтэ бэшэ балшыса барияһан байха юм. Гэхэһээ гадна, заказник шадар мал адуулжа, үбһэ ногоо сабшажа, үлир жэмэс, һархяаг түүжэ болохогүй гэжэ хүн зон мэдэхэ ёһотой. Иимэ мэдэсэ дэлгэрүүлгэдэ үхибүүд эдэбхитэйгээр хабаададаг.

Ой соо түймэрэй носолгые һэргылхэ бэлэдхэлэй хүдэлмэридэ һурагшад лесхоздо туһалдаг. Дура зоргоороо модо сабшаха ябадал оготоной хоригдонхой. Ушар иимэһээ ойлгуулгын хүдэлмэри үргэдхэгдэжэ, үнгэрһэн жэлдэ һурагшад һууриин зоной дунда 25 хөөрэлдөө хэһэн, 6 лекци уншаһан байна.

Шубуулай 25 гэрхэн үлгэгдөө, шоргоолжоной 40 бута хорёологдоо, 15 гектарта модо һуулгагдаа юм. Юрэл эдээхэн баримтануудаар үхибүүдэй һайшаалта хэрэгүүд хизаарлагдаа бэшэ, захаһаань тоолохо болоо һаа, олон ааб даа. Эм домто ургамал суглуулгые эдэмнай шухала дээрэ тоологдодог гээд тэмдэглэе. 320 килограмм нарһанай борбоосгой суглуулагдаа, пожарна дружина тусгаарлан эмхидхэгдээ, 14 хүнэй ябадаг юннадуудай кружок хүдэлжэ эхилээ. Үзэмжэтэ һайхан ургамалай участогай амяарлан байгуулагдаһаниинь тон һайшаалтай, ямаршье хүнэй анхарал татамаар юм.

Һургуулиин дэргэдэхи лесничествэ түхэреэн жэлэй туршада таһалгаряагүй хүдэлдэг. Намартаа үхибүүд эм домто ургамал аптекэдэ тушаагаа, үбэлдөө шубуудые хооллуулхаар уридшалан 25 килограмм эдеэ хоолой үлэгдэл суглуулаа бэлэй. Һургуулиин радиогоор хэһэн дамжуулгануудынь аша үрэтэй байгаа. Дамжуулгануудай удаа класс бүхэнэй һурагшад байгаали хамгаалга тухай хөөрэлдөөнүүдые үнгэргэжэ, ой модоной ханинарай тоо олошороо бшуу. «Ой модоёо гал түймэрэй аюулһаа аршалая», «Ой модон соогуур һэримжэтэй ябагты» гэһэн һануулга-бэшэгүүд модон хабтагайнууд дээрэ бэшэгдэжэ тодхоогдоо һэн. Фенологическа тэмдэглэлнүүдые һурагшад хэдэг юм.

Һургуулиин дэргэдэхи заказнигта һурагшад туршалга-шэнжэлгэнүүдые ябуулдаг гээд тэмдэглэе. Энэмнай хадаа тэдэнэй хүдэлмэриин гол шэглэлынь болодог.

«Эдир егериин» амжалта юунһээ эхитэйб гэһэн асуудалда сэхэ харюу үгэе: «Һурган хүмүүжүүлэгшэһээ, хүтэлбэрилэгшэһөө». Нээрээшье, охотовед К. К. Ревенский үхибүүдые элсүүлхэдээ тон бэрхэ, гэхэһээ гадна байгаалида үнэн зүрхэнһөө дурланги, өөрынгөө хэрэгтэ шунанги юм. Кирилл Кириллович Эрхүүдэ тусхай техникум дүүргээд, Мухар-Шэбэрэй, Бэшүүрэй районуудта охотоведээр хүдэлнэ бшуу. Тэрэнэй нэрэ холо ойгуур мэдээжэ болонхой, тиимэһээл республикын охотоведүүд болон егерьнүүд жэшээгээнь даган ажал хэрэгүүдээ урагшатай эмхидхэхые, һурагшадые хүдэлмэридэө хабаадуулхые оролдодог юм.

К. К. Ревенскиин хүтэлбэри доро заказник соогоо ...

ХОЁР НААДАН ҮЛӨӨ

Ехэшүүлэй дунда шатараар Улаан-Үдэ хотын түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн түгэсэхэнь. Урдахи наадануудай дүнгүүдээр түрүүлжэ ябаһан С. Прутовой залуу шатаршан В. Умяровта шүүгдэбэ. Тиигэжэ наймадахи наадын удаа эрхимлэжэ ябаһан А. Шагжиев В. Умяров хоёр уулзаба. Тэнсүү шанга наадаанда багшань хүбүүгээ алдажа, ехэ шахардуу байдалда ороод, һурагша В. Умяровта шүүгдэбэ. Харин С. Прутовойн удаадахи наадаанда ерээгүй дээрэһээ В. Талханов илаһанда тоологдобо.

В. Зальцинд А. Раднаев хоёрой үсэд шанга уулзалга олоной анхарал татаһан байна. А. Раднаев тиимэ орёошье бэшэ һаа, комбинаци хэһэнэйнгээ ашаар нэгэ хүбүүгээр үлүү боложо, илаһан байна. А. Разумов хараар наадабашье, Г. Абидуевые тээлмэрдүүлээ. Бусад наадануудай дүнгүүд гэхэдэ, Б. Арсентьев В. Максимовые, С. Шулунов В. Шагдаровые илаа. Тиихэдэ Зуев Голенецкаяе, Краснов Степановые, Цыренимаев Батуевые, Хаханов Сандаковые, Иринчинов Терехевые шүүгээ. Харин хараар наадаһан Занданов Бартыковые, Шарапов Максимовые, Даниилов Етобаевые, Сахнов Жеребцовае илаба.

Найман наадаанай удаа 7 очкотой болоһон Владимир Умяров түрүүлбэ. 6,5 очкотой Анатолий Раднаев хоёрдохи, тус тустаа 6 очкотой Алексей Шагжиев, Владимир Талханов, Сергей Прутовой гэгшэд удаадахи һууринуудта гараба. Һүүлшын хоёр наадаанда эдэнэй илаһаниинь лэ чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэхэл.

Л. ГАРМАЕВА.

ЭБ НАЙРАМДАЛАЙ ТҮЛӨӨ

Улаан-Үдын районой «Заветы Ильича» совхозой соёлой байшанда тэрэ үдэшэ хүн зон олоороо суглараа һэн. Юун болооб гэхэдэ, Буряадай АССР-эй Соёлой министерствын хоровой бүлгэмэй дуу, хатарай «Уряал» гэжэ фольклорно ансамбль тэндэ концерт түрүүшынхеэ харуулаа ха юм.

Гушаад хүнһөө бүридэһэн тус коллектив оройдоол гурбадахи жэлээ хүдэлжэ байбашье, яһала нэрэ солотой боложо байһан түүхэтэй. Уран һайханай бүлгэмдэ үнинэй хабаадажа ябадаг 70 наһатай Степан Тармаков, 74-тэй Дамдин Баторов гэгшэд залуушуултай зэргэ хатаржа, дуулажа ябана бшуу. Нютаг бүриин буряадуудай сохорой дуунуудые гүйсэдхэдэг, хатардаг ансамблиие хүнүүд ехэтэ һонирходог. Дуу, хатарайнгаашье, наһанайнгаашье талаар һонирхолтой хадань ансамблиин концертдэ хүн зон хододоо олон байдаг юм.

«Заветы Ильича» совхозой клубта суглараашадһаа ороһон 250 түхэригөө «Уряал» ансамблиин коллектив эб найрамдалай жасада оруулба.

В. ТОКТОХОЕВА.

«САҺАТА МЭРГЭЛЭН БУУДАГША»

«Саһата мэргэлэн буудагша» гэһэн программын ёһоор 13—16 наһатай эдир залуушуулай дунда республикын түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн үнгэргэгдэбэ. Ахамад наһанай бүлэгтэ Руслан Танхаев («Труд»), бага наһанай бүлэгтэ 65-дахи дунда һургуулиин 6-дахи классай һурагша Андрей Собенников гэгшэд нэгэдэхи һууринуудые эзэлээ.

Командна тоосоогоор «Локомотив» бүлгэмэй команда эрхимлэһэн байна. «Труд» ба ДОСААФ-ай обкомой мэргэлэн буудалгын спортивна клубай командანууд хоёрдохи, гурбадахи һууринуудые эзэлээ.

ШЭНЭ МАСТЕР

Биатлоноор «Локомотив» бүлгэмэй Түбэй соведэй түрүү һууриин түлөө мүрысөөн Смоленск хотодо һаяхан үнгэргэгдөө. Тэндэ хабаалаһан нютагаймнай хүбүүн Александр Грешилов мүрысөөндэ 5-дахи һуури эзэлхэдээ, СССР-эй спортын мастерай норматив дүүргэжэ, ехэ амжалта туйлаба. А. Грешилов биатлоноор республикымнай гурбадахи мастер болобо.

В. ДЕНИСОВ.

СПОРТ · спорт · СПОРТ · Спорт · СПОРТ

КУБОГАЙ ЭЗЭН ТОДОРБО

ВЛКСМ-эй обкомой ба профсоюзай областной соведэй шанда хүртэхын түлөө санаар урилдаалгын профсоюзно-комсомолой кроссой 1984 оной түгэсхэлэй мүрысөөн Дээдэ-Онгостойдо болобо. Командна болон хубиин тоосоогоор илахын тула республикымнай спортивна бүлгэмүүд, клубуудай суглуулагдамал командануудай санашад хаба шадалаа харуулаа.

Мүрысөөнэй түрүүшын үдэр залуу басагад болон эхэнэрнүүд 5, хүбүүд болон эрэшүүл 10 километрэй зайда урилдаһан байна.

Нэгэ ажаглалта хэлтэй. Энэ мүрысөөнэй гол илгаань гэхэдэ, санашад урилдаанайнгаа зайда нэгэ газарһаа гараа, тиихэдэ бүлэг бүхэндэ түрүүлжэ ерэһэн арбан хүнэй сагаар командна тоосоон хэгдээ. Үшөө нэгэ илгаа гэхэдэ, хүбүүн гү, али басаганай 10 ехэшүүл санашанһаа эрхим саг харуулбалнь, тэрэл сагайнь очкое командна тоосоондо оруулжа, 9-дэхи, арбадахи саг харуулагшадай очко тоосоондо абтаагүй. 1-дэхи һуури эзэлэгшэдэ 10 очко, хоёрдохидо — 9 гэхэ мэтэ, харин 10-дахида — 1 очко мүрысөөнэй дүримөөр баталагдаһан байна.

Басагадай дунда 5 километрэй зайн урилдаанда «Труд» бүлгэмэй бэрхэ санашан Н. Жилина 18.18,00 саг харуулжа эрхимлэхэдээ, мүрысөөнэй дүримэй ёһоор һайн сагаараа эхэнэрнүүдэй дундашье нэгэдэхи һуури эзэлээ. Эхэнэрнүүдэй дунда Т. Бурлакова («Труд») Е. Власова, А. Володина (хоюулаа «Буревестник») удаадахи һууринуудта гараа. «Урожай» бүлгэмэй санашад С. Бадмацыренова Л. Кадиримбиева гэгшэд басагадай дунда шалгараа.

«Забайкалец» гэжэ спортивна клубай түлөөлэгшэ, СССР-эй спортын мастер В. Мироманов 10 болон 15 километрэй зайда (30 мин. 16 сек., 47 мин. 42 сек.) эрэшүүлэй дунда эрхимлэжэ ерэһэн байна. 10 километрэй зайда В. Романов («Труд») хоёрдохи һуури эзэлһэн аад, 15 километрэй урилдаанда оройдоол 7-дохи һуурида гараа.

Хүбүүдэй дунда «Труд» бүлгэмэй санашан С. Жилин хоёр зайда эрхимлэжэ, үндэр нэрэ зэргэдэ хүртөө. Һонирхолтой ажаглалта: С. Жилинэй харуулһан саг эрэшүүлэй дунда алишье зайда хоёрдохи һуури эзэлэгшэһээ нэгэ секундаар доошо байгаа. Энэ хадаа залуу урилдагшын ехэ амжалта болоно, тэрээндэнь тренер С. Ушаков габьяатай гээшэ.

Басагад болон эхэнэрнүүдэй урилдаанда урдахи зайда эрхимлэгшэд булюу бэлэдхэл, дүршэл шадабарияа харуулаа. Тиигэжэ, Н. Жилина 39 минута 14 секунда сагтайгаар түрүүлээ. Тэрэнһээ нэгэ минутаар гартаһан «Урожай» бүлгэмэй санашад С. Бадмацыренова, С. Кадиримбиева хоёр шангай удаадахи һууринуудта гараа. Харин эхэнэрнүүдэй дунда Т. Бурлакова («Труд»), Е. Власова («Буревестник»), Н. Разуваева («Спартак»), гэгшэд түрүүлбэ.

Мүрысөөнэй дүнгүүдээр 99 очко абаһан «Труд» бүлгэмэй команда нэгэдэхи һуури эзэлжэ, ВЛКСМ-эй обкомой дамжуулгын кубогаар, облпрофсоведэй грамотаар шагнагдаа. «Урожай» бүлгэм хоёрдохи, «Буревестник» команда гурбадахи һууринуудта гараа.

Урилдаанай бүлэг бүхэндэ эрхимлэгшэд облпрофсоведэй грамота болон үнэтэ бэлэгүүдээр урмашуулагдаа. Мүрысөөндэ хабаадагшадай дунда наһанайнгаа илгаагаар эгээн аха заха, республикымнай бэрхэ санашан В. Романов («Труд»), ВЛКСМ-эй обкомой дурасхаалта тусхай кубогаар шагнагдаһан байна.

Удаадахи жэлнүүдэй мүрысөөнүүдтэ наһанай илгаагаар бүлэгүүдэй дунда урилдаа эмхидхэбэл, спортивна бүлгэм, клубуудай түлөөлэгшэдэй тоо олошоржо, алинишье талада һайн байха һэн гэжэ тэмдэглэлтэй.

Мүрысөөндэ хабаадагшадай тоое олошоруулхада арга олдохол байха. Жэшээлхэдэ, 2 эдиршүүл, 2 залуушуул, 2 ехэшүүл, 1—2 ветераниие командада оруулхада болохо. Юунэй түлөө мүрысөөмнай профсоюзно-комсомолой гэжэ нэрлэгдэнэб? Эдэ бүхы асуудалнуудые мүрысөө эмхидхэһэн ВЛКСМ-эй обком, облпрофсовет дахин хаража, мүрысөөнэй дүримые шэнэлээ һаань, һайн бэлэй.

Н. ИВАНОВ,
РСФСР-эй категориин судья, кроссой ахамад судья.

БАМ-ай Кичерэ тосхондо. М. МАРТИН...

«СПОРТЛОТОНУУДАЙ» ТИРАЖАЙ ДҮНГҮҮД

«Спортлотонуудай» мартын 10-да үнгэргэгдэһэн 10-дахи тиражай дүнгүүдые Спортивна лотерейн главна управлени соносхолбо.

«49-һөө 6-ень тааха спортлото»: 576.796 билет ороо. Зургаан номер хэншье таабагүй, табан номер (23 карточка) таагшад — 1.963 түхэриг, дүрбэн номер (967 карточка) тааһан хүнүүд — 53 түхэриг, гурбан номер (19.160 карточка) таагшад 4 түхэриг абаха байна.

«36-һаа 5-ень тааха спортлото»: 4.287,284 билет ороо. Табан номер (24 карточка) тааһан хүнүүд — 10.000 түхэриг, дүрбэн номер (3,527 карточка) таагшад — 133 түхэриг, гурбан номер (114.939 карточка) тааһан хүнүүд 5 түхэриг абаха.

«Спортлотонуудай» 10-дахи тиражай шүүбэринүүд мартын 21-һээ апрелиин 21 болотор түлэгдэхэ.

(ТАСС).

ПРАВДА БУРЯТИИ

Нэгэдэхи хуудаһанда. КПСС-эй ЦК-гай Тогтоол. «Республикымнай ажалай үдэр» — материалнуудай суглуулбари. «Ажалай һайндэрые угтуулан» — ТАСС-ай материал.

Хоёрдохи хуудаһанда. «Арадай хиналтын хуудаһан». «Нэгэ баазын хронико» — С. Прокопишкын статья. «Нейрсоһон спидометр» — шалгалтын бригадын материал. «Хара» намтарай сагаан тэмгэнүүд» — О. Хышиктуевай, А. Субботиной фельетон: «Нэгэл туршалга, ондо ондоо сэгнэлтэнүүд» — арадай хиналтын районно комитедүүдэй заседаниинуудай материал.

Гурбадахи хуудаһанда. «Хани халуун уулзалганууд» Ч. Гомбоинай статья. Уласхоорондын мэдээсэл.

Дүрбэдэхи хуудаһанда. «Арадай гэһэн нэрэ хүндэеэ баталба» — Н. Федотовой фото-мэдээсэл. «Түсэбһөө хоёр дахин бага» — М. Очировай статья. Спортын һонин. Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд.

СЭНХИР ЭКРАН

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

Москва 8.55 — Дамжуулгын программа. 9.00 — «Время». 9.40 — Үглөөнэй гимнастика. 9.55 — «Дохёогоо үгыт, горнистнар!» 10.25 — «Дюнэнүүдэй ута харгы». (2-дохи сери) 11.40 — Баримтата фильмүүд. 12.45 — Композитор Евгений Птичкинэй творческо үдэшэ. 13.50 — һүүлэй һонин. (13.55 — хүрэтэр). 15.15 — һүүлэй һонин. 15.35 — «80-яад онуудай коммунистнар — баримтата фильмүүд. 16.20 — «Дайнай жэлнүүдэй дуунууд». 16.55— «16-тайшуул, тэрээнһээшье эха...» 17.40 — «Манай корреспондентнүүд хөөрэнэ». 18.10 — «Хабарай шогууд». — фильм-концерт. «Газар доохи харгы» — мультфильм.

Улаан-Үдэ 19.00 — «Байгал». 19.10 — «Байгал».

Москва 19.30 — «Ошоод хараяа»... — баримтата телефильм. 19.45 — «Мүнөөдэр — түби дэлхэйдэ». 20.00 —«Бидэ БАМ барнабди». 20.30 — Сергей Рахманиновай романснууд. 20.55 — «Дюнэнүүдэй ута харгы» (3-дахи сери). 22.00 — «Время». 22.35 — «Кубын поэзиин үдэшэ». 23.30 — «Истра» гэжэ ород арадай ансамблиин концерт. 23.45 — «Мүнөөдэр түби дэлхэйдэ» (24.00 хүрэтэр).

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

Москва. 8.55 — Дамжуулгын программа. 9.00 — Үглөөнэй гимнастика. 9.15 — «Нэгэ автомобилиин түүхэ» — эрдэм дэлгэрүүлгын фильм. 9.35, 10.35 — Астрономи. 10 кл. «Одо мүшэд». 10.05, 14.00— Немец хэлэн. (1-дэхи жэлээ һурагшадта). 11.05 — «ПТУ-гай һурагшадта». Физикэ. 11,35, 12.40 — Юрэнхы биологи. 9 кл. «Хүнэй бии бололго». 12.05 — Гэр бүлэ ба һургуули» — тележурнал. 13.10 — В. П. Катаев «Полкын хүбүүн». 4 кл. 14.40—«Москва соогуур аяншалга» Ленинскэ проспект. 14.30 — «Продлись, продлись очарование...» Ф. И. Тютчевэй творчество тухай. 15.10 — «Замбуулинай зуун жэл». «Туужа бэшэгэй хуудаһанууд». (3-дахи фильм). «Түрүүшын отряд». 16.10 — һүүлэй һонин. 16.15, 18.00 — Забһарлалга.

Улаан-Үдэ. 18.00 — «Хүдэлмэришэдэй зэргэдэ һуурияа оло». 18.30 — Соносхолнууд. 18.40 — «Таанадта, агитаторнууд ба политинформаторнууд».

Москва 19.00 — Долоон хоногой спорт».

Улаан-Үдэ. 19.30 — «Түрэл нютагайм уужам талада». 20.00 —21.00 — Забһарлал.

Москва 21.00 — «Амгалан нойрсогты, багашуул!» «Волшебник Изумрудного города» (5-дахи дамжуулга). 21.20 — «Лилео» гэжэ дуунай ансамблиин концерт. 21.30 — «Хани барисаан» — тележурнал. 22.00 —«Время». 22.35— «Долоодохи пятница» — уран һайханай фильм. 23.40 — Футболоор Европын чемпио-

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД ИНДЕКС: 670000

УЛАН-УДЭ, ул. КАЛАНДАРИШВИЛИ, 23, редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-08, зам. редактора—2-62-62 отв. секретарь—2-50-52, секретариат 2-66-76, отделы: партийной жизни—2-34-05 пропаганды—2-56-23 промышленности и строительства—2-61-35, сельского хозяйства—2-64-36, 2-63-86, советского строительства и быта—2-69-58, культуры и школ—2-60-21, 2-57-63 информации—2-60-91, переводов—2-54-93, писем и селькоров—2-67-81, корректорская—2-33-61 выпускающие—2-35-95, отдел объявлений—2-65-54.

Республиканская типография Гос[удар]ственного комитета Бурятской АСС[Р по] делам издательств, полиграфии и к[н採] ной торговли г. Улан-Удэ, ул. Ленин[а] Н-02367. Заказ № 67. Индекс 0...